

سرگزشت
حکیم نیاات

مشمولہ
امتحان دہشتہ بی بی لالہ

پیشہ
امبارک علی تاج کتب اندون لالہ

نے
۱۹۳۰ء

میں
دکھائی دیں جس میں طبع کرا کہ شایع کیا،

مطبوعات دوکان

نام کتاب	قیمت	نام کتاب	قیمت	نام کتاب	قیمت
مطلب الطالب الجليل	ع	زفات عالمگیری	۳	ترجمہ البعث - ۱	ع
موسمک علی	ع	ترجمہ عروض سیفی	۶	فارسی جدید کورس	ع
نقش بدیع	ع	رباعیات بابا طاهر	ع	ترجمہ بی۔ اے فارسی	۲
چهارمقالہ	۱۲	معدہ فرہنگ	ع	کورس جدید	ع
ترجمہ زفات عالمگیری	۶	خلاصہ سیر المتاخرین	۸	در بار اکبری	ع
وزیر خاں لنگرہاں	۴	تاریخ لاہور	ع	خمسکہ خیام	ع
تحفہ الاحرار جامی	۸	حیات جاوید	ع	دیوان میر درد	۶
سیر المتاخرین بابہ	ع	اخلاق ناصری	ع	قصائد ذوق	۶
تاشا چوہان	۸	رباعیات عمر خیام	۶	مقالات	ع
قصائد عرفی	۱۰	نگلدستہ محسن	ع	عروض سیفی	ع
خلاصہ درہ نادہ	ع	اخلاق جلالی	ع	بحر العروض	۶
فرہنگ حاجی بابا	ع	مقدمہ دیوان حالی	ع	المأمون	ع
موازنہ انیس فیہ	ع	حاجی بابا اصفہانی	ع	الفاروق	ع
وزیر خاں لنگرہاں	ع	تذکرہ دولت شاہ	ع	غزلیات نظیری	ع
معدہ فرہنگ	ع	سمرقندی	ع	رباعیات	ع
ترجمہ حکیم نیا دلت	ع	آیات وحدانی با حبلہ	ع	ابو سعید الوخیری	ع

سرگزشت

موسیٰ زوروان حکیم نباتات مست علی شاہ مشہو بیجاور

بہ تصحیح و حل لغت
جناب قاضی فضل حق صاحب ایم. اے. پیر پور گورنمنٹ کالج لاہور

موازیہ یاد فرنگ

جناب آغا محمد باقر سلمانی صاحب بی. اے.

شیخ مبارک علی تاج کتب اندوز لاہور
بفراش

۱۹۳۰ء

۱۷۱۱۷

افراد اہل مجالس

مہرشی زوروان پانیسی - حکیم نباتات چہل سالہ
 حاتم خاں آقا سیکلہ معانی - قزاقی بزرگ اوپہ خود شخصیت و پنج سالہ
 شرف نساء خانم - دختر بزرگ او شانزده سالہ
 گلچہرہ - دختر کوچک دس سالہ
 شہر یار خانم - زانش چہل و پنج سالہ
 شہباز بیگ - برادر زادہ و نامزد دختر بزرگ حاتم خاں آقا
 بیست و دو سالہ
 خان پری - دایہ شرف نساء خانم چہل سالہ
 درویش تہلی شاہ عراقی - مشہور مجاہد و گریہ جہاد سالہ
 غلام علی عراقی - شاگرد اوس سالہ

M.A. LIBRARY, A.M.U.

PE17114

موسیٰ ثرو دان حکیم تانا
مست علی شاہ مشہور بیچارہ و گر

مجلس اول

در ولایت قزاق و در سال هزار و دو بستم و شصت و سه یک
روز از عید نو روز گذشته در قشلاق تکه مغال واقع می شود
و شرف نساء خانم در اطاقی دو بیخی آهسته گریاں گهال پیشم نشانه
میزند - گچیز پیش روی او بازی میکنند

گلچہرہ آغا باجی! چا اگر یہ میکنی؟
شرف نساء خاتم دوست اور اگر فتنہ رکال وادہ اگم شوا
گلچہرہ راز شیطانی کرد دست بطرب او دراز میکند آغا باجی! ترا بجزا! چا اگر یہ میکنی؟
شرف نساء خاتم دایان زبید مستش زود میگفتم کہ شو بہ کاہتہ ست بگذار

چکچکه در گریه کنی کنی همه اش را گریه می کنی بگو به منم برشته چه گریه میکنی؟ اگر
تنگی میزدی منم را صدا میکشیدم و بگو به منم چرا گریه میکنی؟ چرا اندیش را از سرش می کشد
شرف نساء خانم (دلنگ سخت نکالتش میداد) گم شو لکانه!

دست نمی کشد نمی گذارد کارم را بکنم
چکچکه می افتد بعد بلند می شود گریه کنال میزد و پیش مادرش،

شرف نساء خانم انتها! آخر لکانه! حالا میرود پدرم خبر میدهد خدایا اگر بیاید
پرسد چرا گریه میکردی؟ چه حواسم گفت هرگز متنبو انم بگویم برشته چه گریه میکردم
به تشرش این ست حاشا بکنم گویم که هیچ گریه نمی کردم
(چشمهایش را با دستمال پاک میکند درین حال در باز شده شهر بانو خانم داخل

میشود)

شهر بانو خانم - دختر! این بچه را چرا لکال دادی انداخته؟
شرف نساء خانم - بچه زیر بغل برود اگر آرام نمیکرد؟ از صبح تا بجا لکنداشته
و چونک پشتم نشانه برزم شیطانی میکند گاه پشتم بر میدارد و گاهی چار قدم را میکشد
منم بجا آرام بچخورده و درش انداختم - گریه کنال و دیه سرتو آماده است -
خون کشنده است؟

چکچکه در گریه کنال دستهایش را چشمهایش میمالد نه نه! والله دروغ نمیکوی
پشتم نمیدزد هیچ گریه میکردم گفتیم گریه کن! لکانه دادی انداخت - پشتم بر زمین خورد
شهر بانو خانم - شرف نساء! اگر به کردن چه چیز است؟ به تو چه شده است
گریه کنی؟ الحمد للهِ بدنت زنده - مادرت زنده نامزدت سنگ و خوب پیش روت
خوردنی زیاده - پوشیدنی فراوان ناخوشیت چه چیز است دیگر گریه کنی؟
شرف نساء خانم - نه نه بخدا! اگر به نمیکردم (یک نشکال) از چکچکه میگوید)

اے زمین خوردہ! من کے گریہ میسر دم؟ گلچہ از بوتہ واسعہ از بہر میگرد

بعد ازاں باز

شرف النساء خانم - نہ نہ! بچہ گریہ نمیگردد - الحمد للہ پادرم زندہ - مادرم زندہ

برائے چه دیگر گریہ کنیم؟

شہر بانو خانم (خندہ کنناں) چہ انگشتی دختر جان - نامزدم پیش روم؟

شرف النساء خانم - نامزدم کیست

شہر بانو خانم - چہ طور نامزدت کیست؟ لکھنؤ سموت شہباز بیگ نامزد

تو نیست؟ بہ ہدایت بیست روز بعد ازین سیارچی خاں عروسی برائے شہباز بیگ

کرو کہ در تمام قرا باغ تعریفش را بکنند - پریروز تقربان بیگ رزوائی کا غنہ

می نوشت از جنگیان شماخی وعدہ گرفتہ برائے عروسی روانہ کند

شرف النساء خانم (میان انگشت شستہ و انگشت بزرگ لب ہرین)

را گرفتہ سرش را بلند کردہ) واہ نعم! چہ حرفها میزند شہباز بیگ؟ وہ روز بعد

ازین از بچا میرود نمیدانم یا یا مہدارک عروسی را برائے کہ می بیند؟

شہر بانو خانم - و متعجب! شہباز میرود؟ کجا میرود؟ ہمراہ کہ میرود چہ میگوید؟

شہباز! پیش خود حرف مسا زحالا نہیں کہ راستی گریہ میگرد - راستی دختر

بچہ ہا بے عقل میشوند - "اشک چشمشال توے آستین نشان است بگو بہ بدین

سر گفتہ است شہباز مے رو؟

شرف النساء خانم (سرش را پائیں انداختہ) خودش

شہر بانو خانم - خوب! کجا میرود؟

شرف النساء خانم - چہ میدانم؟ بفرنگ - بیایں خدا نیست و نابود نشان کند

انشاء اللہ ز بانم ہم بر میگرد -

شرف نساء خانم با مہمانان موسیٰ زور دان۔

شہر بانو خانم۔ با اں فرنگی خنس و خاشاک در چین خود ماں بہ برائے چہ چہ دوزنگ

چہ داد و ستد وارد و مروجہ شور پاریس مروجہ است ؟

شرف نساء خانم چه میدانم ؟ بچه جابل است

موسیٰ ثور دان - عقاش را دزدیده که در پاریس دختران و مردسان رو باز

مجلس نشست و برخاست میکنند چیزهای دیگر هم بسیار گفته است.

نہم جنوں بسرش زده دیوانہ شدہ - بگوید باید یک دفعہ بروم پارسی را

پہنیم اول از عموم رخصت میخواہم۔ اگر نگذار دشب سوار می شوم میچم

۱. سمیت ارس۔ موسیٰ ثوروان را پیدا کرده ماہم رفتہ۔ نماز شائے پارس را

خواہم کرد۔

شہر بانو خاتم - جو رابے کہ وشلش می بافت انداختہ رو بدختر کو حک می نماید

مترشح کچھ ایسے شہباز را ازاں اطاق حد اکثر پیاڈا بہ بنیمیں ہی چھوڑنے

سنت دیکھ کر وہ رو کر گفتہ کہ حاتم خاں آقا! مردِ عروسی! اس بیچہ پر ازاد و متر

نام بدہ اخلص کن امن از شہزاد میرے سم - روزے ہزار خیال میکند نشند

ثابت گوش انداخت - آخر بخوش شد!

دور میں حال وربا ز شدہ شہباز بیگ اندروں سے آید

بہارِ بیگ - زمین غموں میں خیر باشد، چہ خیر است

سراپا لو خانم (روئے درم کشیده) شهر باز ایچو میشنوم - بفرنگ بیارلس میثی

سچے حرف الہامی

بہانہ میگ (نہنخند) اگر بروم چه میشود زن عمو؟ میروم باز بر میگروم

برائے شرف نساہم از کجکھائے کو دختران فرنگ بسرشان میزنند سوقات می آویم۔

شرف نساء خانم۔ کجکھائے کو دختران فرنگ سر میزنند برائے من لازم نیست پالیں کہ رفتی بجز سر آہنا بجن کہ از قربانغ بعشق آہنا ہوا برداشتہ پرواز سے کتنی شہر بانو خانم۔ خوب میگوید۔ کجکھائے کہ میخیزی سر دختران فرنگ بزن ! بشرف نساء لازم نیست۔ خوب ! بگو بہنیم تو "سر خودی" یا جائے پدرت بزد گئے

واری ؟
شہباز بیگ۔ البتہ ! از عموم اذن بگیرم کہ بنیروم موسی ژوروان خودش از او قصتم را خاہد گرفت

شہر بانو خانم (خشنک) بسیار خوب ! تو از راہ در رفتہ خودت را گم کردہ پڑا من در این ساعت حاتم خال آقا را صدا میکنم۔ بہنیم موسی ژوروان چکارہ است۔ برادر زادہ او را فریفتہ پالیں میبرد والدہ (کارے بسرش می آرم راہ آمد و شدش را گم کردہ پالیں را ہم فراموش کند۔ بسیار خوب ! تو برو ! من حالا حاتم خال آقا را صدا کنم۔ بہنیم بیست روز بعروسی تو ماندہ چه طور پالیں میژی شہباز بیگ۔ چه طور بیست روز بعروسی من ماندہ است ؟ من بہنوز ظلم۔ بخواہش خود این زودی زن نخواہم برد و عروسی نخواہم کرد۔ مگر زور باشد۔ شہر بانو خانم (فریاد کنال) بلے کہ زواست۔ البتہ ! اگر شرف نساء بیچہ نمی شدہ دو سال پیش ازین بیباکست عروسی تو شدہ باشد مثل شما جوانان جاہل اند زن نبودن ہمہ براہ ہدی اُفتند پے وزوی وادگی میروند اللہ شہباز بیگ۔ آدم از گرسنگی و بربنگی پے وزوی وادگی میروند اللہ من کہ و کسرے ندارم

شهر بانو خانم در پیشگاه پادشاهی که نام گداها و دزدانند راه زدند و ترا بخدا بعلق
نماند و بروی کاه تا تو یکی از راه در رفتند (شهباز شش پایش انداخته میزد)
مگر خانم خال آقا و شهر بانو خانم مرده اند که یک مرد که فرنگی شهباز را از راه
دور برده پاریس میبرد و دختر شرف نساء را فراموش کردم - بگو به بنیم آل حسن و
خاشاک و چنین شهباز را بچه زبان با تانیده پاریس میبرد

شرف نساء خانم - چه میدانم چه گفته است! گفته است در پاریس
دختران و عروسان خوش گل در مجالس میان مردم روز باز میروند

شهر بانو خانم - دیگر چه حرف زده
شرف نساء خانم - من چه میدانم گفته است! پسر با او خراب و عروسیها در
یکجا بازی میکنند و میگوشید میخندند -

شهر بانو خانم و دلنگ او او! ای که همان حرف اولی است غیر از این چه حرف
زده است؟

شرف نساء خانم - حرف دیگر خیلی زد - آنها خاطرم نمادهم این سیکه خاطرم
مانده بود - من چه میدانم؟

شهر بانو خانم و خاشاک! الله اکبر! دختر! از من چه طور بچانم خال! حال بگویم که
پسر برادرت شهباز بیگ و در فراغ جاش خود نشسته پاسور دختران پاریس
شده با اتفاق موسی ژوروان میرو و دختر شازده ساله است - شرف نساء خانم
اینجا بدختران و عروسان پاریس - حیدر مرده هنوز نه کس میروند که
می آید - اشک چشمش را بشین بیل جاری کرده عز گرفته دست د

شرف نساء خانم (از جای خاسته) او! خدا خاک بسرم! از کجایم چه میماند
زین فریب یارم لرزید - بر خیزم فرار کنم (رو عاز اطاق بیرون) ماه میرو

شہر ہالو خانم (رو بد نظر کو چک کردہ) گلچہرہ بابا بات پشت خانہ باجو پاناں حرف
میزند۔ ہر دو بچہ خود اینجا بیاید اکا دیوچی ہست (گلچہرہ میدود) ایں فرنگیہا چہ قد
مردمان ناشکر و نمک نشناس میشوند۔ بیچہ نیکی نمی نهند مرد بے عقل با باز
روز غذائے سرتہا بر موسی زور دالن کرہ باید باشد۔ سرتہا باید باشد۔ سر شام
چلو د پلاؤ، باید باشد ولایت خوش کہ میرود نگوید۔ زنان ایلات فراغ بمعوت
میشوند۔ حرمت مہمانرا نمیتوانند بجا بیاورند۔ وہ بیا بعد ازین ہر دم خوبی کن
تمام خوبہا م بیاورفت۔

(دیں حال وہ بانڈ شدہ خانم خاں آتا دہل میشود)

خانم خاں آقا۔ خیر باشد خانم! چہ شدہ است کہ مرا بچہ بتجیل خواستہ؟
شہر ہالو خانم۔ (ترش دہ) چہ میگوئی لیشو؟ بیابیس آں خس و خاشاک چین
بخورد و خواب مہمان عزیزت میگویند برادر زادہ ترا از راہ در بردہ
ہمچو خود بہا بیس میرد

خانم خاں آقا۔ چہ طور موسی زور دالن شہباز را بہا بیس میرد چکہ
گفت؟

شہر ہالو بیگم من میگوشم شہباز خودش پشت نساو گفتمہ است
خانم خاں آقا را بفقہہ فیطبی (خا خا خا خا شہباز پیدا نہ کہ دل و دخترت از ک
است۔ با دوشوئی کردہ۔ یقین کہ شرف نساہم ایں حرفہا پریشانیست
خا خا خا! مادر و دختر دو تا پولی عقل نہارید۔ بہر حرف مفت از جادو میرود
شہر ہالو خانم (فریاد کنان) تو ہمیشہ سہ چیز را سہل می پندارمی بچہ جاہل است
شاید آں فرنگی پارہ حرفہا زوہ عقلش را زد دیدہ باشد۔ خون نمی شود بامردی ہر
دو تار صبر کنی پرسی بہرینی کہ ایں چہ حرفے است۔

حاتم خاں آقا۔ خیلے خوب! ضعیفہ ابرائے خدا و اکبر! آلاں صدا میکش پیش
خو روئے۔ جو یامی شوم۔ حوصلہ ات تنگ نشود!
پردہ سے اُفت

مجلسِ دوم

وہاں روزِ راتِ اول واقعے شود۔ اطاقِ باکیم و عالی پاکیزہ فرش شدہ
از یک طرف جو اہائے آروچیدہ و دوطرف دیگر خیکہائے روشن و مسطح
پیشم گزاشتہ۔ حاتم خاں آقا و صدرِ اطاق روئے فرش نشستہ و نش شہبازِ نوا
پہلوئے راست شوہرِش بشماق بستہ چارقد سفید بسراختہ یک زانو نشستہ
است و در مقابلِ حاتم خاں آقا پسرِ برادرِش شہبازِ بیگ تکیہ بستہ بخیم نمود
منظرِ است بہ بندِ عموں چہ خواہد گفت۔ و در روئے یکے از سفرشہا کہ پیشم وارو
و یک غالیچہ انداختہ شدہ است پہلوئے راست شہبازِ بیگ گزروہ اند۔ موسیٰ
ژورواں در لباسِ فرنگی پاروئے پا انداختہ سر بر سبہ بیدکارے دست گرفتہ نتوانید
میکشد۔ و خیز برکش شرف النساء پیش ازینہا خلوتے آدرہ رفتہ در پشتِ گلیم
گر دک کہ در جلو بارہا آویزان است کمین کردہ تا بہ بند چہ گفتہ گفتہ خواہد کرد
دریں حال۔

حاتم خاں آقا دروہوسی ژوروان کردہ حکیم صاحب بشنیدہ ام شہباز مارا
بفرنگستان میرید۔ چہ کیفیت است؟
موسیٰ ژوروان۔ بے حاتم خاں آقا خودم میجوئتم این را بشما گجوئتم جیف است

مثل شہباز بیگ جوان زیرک و صاحب سواد زبان فرنگ ندانند من تمہد
 میکنم اورا پاریس بروہ زبان فرنگی یاد دودہ را ہنش نیاندازم۔ چونکہ بال زبان
 نیلے شوق دارد زدو یاد میگردد حال از محالست و ہنشتینی من پارہ کلمات را
 حفظ کردہ است۔

حاتم خاں آقا۔ در شہباز بیگ میکند شہباز بیگ راست است می خوابی
 پاریس بروی؟

شہباز بیگ۔ بلہ عمو! باذن شما با موسی ژوروان۔ مے روم پس از اس
 خودم بر میگردم می آیم

حاتم خاں آقا۔ برائے چہ ہم

شہباز بیگ۔ برائے آموختن زبان فرنگ عمو!

حاتم خاں آقا۔ زبان فرنگی پیہ درو تو میخورد؟ عزیزم! برائے شما زبانہائے
 عرب و فارس و ترک و روس لازم است الحمد للہ در دہسہا یککہ از شفقت
 دولت علیہ خودان باز شدہ است۔ بہمہ را خواندہ و آموختہ۔

شہباز بیگ۔ عمو! زبان فرنگ بہن بسیار لازم است۔ پارسل کہ مرا
 بچہ اذن تہر کردن بتفلیس فرستادید تا در روزی بیگ پسیر اللہ در دہسہا
 برائے اس کہ در دہسہا زبان فرنگ آموختہ بود و محالس از من زیاد تراقتش
 میکرد با وجود اینکہ غیر از فرنگی و ترکی زبان دیگر نہدانست۔

حاتم خاں آقا۔ فرزند! تو بہتو بچہ اینہا ہمہ حرف مفت است۔ از برائے انسان
 عقل لازم است۔ برائے یک زبان زیاد تر دانستن عقل بیشتر نمی شود۔ آدم
 با بے بہر زبانے کہ داروفہ الحکہ فہیم داز رسوم و عادات اہل زبانہ مطلع باشد
 کار خودش را پیش ببرد۔

شہباز بیگ۔ یکے از اہل زمانہ ہم مردان پارسیں است بحرف خود شما
رسوم آنها نیز باید دانست۔

حاتم خاں آقا۔ چہ عیب دارد؟ میل داری رسوم آنها را ہم
باد بگیر!

شہباز بیگ دریں صورت اگر پارسیں رسوم رسوم آنها را چہ طور
بگیریم۔

حاتم خاں آقا غیلے آسان است۔ چنانچہ من خودم غیر از قرا باغ جائے زفرے
ام محض دیدن موسی زوردان و شنیدن اختلاطہائے او ہمہ رسوم آنها
را بلدم۔

شہباز بیگ قبول نہ دارم عمو! شما چہ طور از رسوم اہل پارسیسی
خبر دارید؟

حاتم خاں آقا۔ در یک ساعت من لب شما حالی میسکنم بحیم۔ ہر استے

من یقین حاصل شدہ ہر رسوم کہ ما داریم رفتہ اہل پارسیں برخلاف آنست

مثلاً و ستمنا ترا حامی بندیم۔ فرنگیہا حتی بندند۔ ما سہ ماہی ترا ہم

آہنا نمی تراشد ما با کلاہ می کشیم۔ آہنا سر بر منہ می کشند۔ اکفش

پامی کتیرہ ایناں چکہ۔ ما با دست غذا میخوریم۔ آہنا با قاشق۔ این جا

ہشکار پیش کش می گیریم۔ آنجا پنہاں میسکند۔ ما با ہمہ چیز با در

میکنیم آہنا ہیچ چیز معتقد نمی شوند۔ زنان ما لباس کوتاہ می پوشند

زنان آہنا بلندتری پوشند۔ میان ما زن زیاد گرفتار عادت است

در پارسیں شوہر زیاد کردن

شہباز بیگ۔ عمو! این را حالی نشدم۔

حاکم خاں آقا۔ چر حالی نشدنی؟ فرزند! بسیار زن بردن عبارتِ آزان
 است کہ یک مرد بیک زن اکتفا نکند و بسیار شوهر کردن ہم عبارتِ است
 از آنکہ یک زن بیک مرد اکتفا نکند۔ عبارتِ اولے میانِ ماہست۔ دیکھی
 در پاریس است۔ بنا بر کتاب ہائیکہ موسی زوردان این نستان دراز
 مضمون آہنار متصل برائے ماحکایت مے کرد۔ باقی چیدہارا ازیں
 دوفرض کن! از نیت ہے فائدہ پاریس رفتن ہیئت!

موسی زوردان (ریشخندان) خا خا خا! حاکم خاں آقا! تعجب می کنم مثل
 شما مرد کہن سال مطلع از قواعد منطقیہ با این ہمہ عقل و فراست چراتا
 این زماں دریکے ازیں مشورت خانہا بسکاک ارکان مشورت و محفل
 نشدہ اید۔ اگرچہ باقاعدہ کہ شما تقریر میکنید ایراد نمی تواند بگیرم لیکن اگر
 رخصت میدیدید من ہم میخوام چند کلمہ عرض کنم۔

حاکم خاں آقا۔ بفراہید بچیم صاحب! شما ہرچہ بگوئید خوش است۔
 موسی زوردان (با وقار) حاکم خاں آقا! قصید من این بود کہ شہباز بیک
 را پاریس بروہ اولاً خود متوجہ تربیت ادا شدہ زبان علوم فرنگ بقدر
 مقدور ہونے تعلیم کنم۔ ثانیاً اورا بدولت خودمان شناسانیدہ در عوض نیکی
 و رحمتہا یتیمہ اینجی در حق من کشیدہ اید از دولت بخششی گرفتہ باز بگردانم
 زیرا کہ من از علماء و حکمائے دارالعلم تحت حمایت خاصہ دولت و از مقریان
 و مستزمان اعلاحضرت۔ اہاں چوں از تقریر شما مشخص شدہ کہ متکبر فواید سفر
 اید بنا برائی بر من لازمے شود کہ فائدہ سفر را موافق واقع باشں شما حاجت
 کنم۔ گر شلامن بفرما بخ می آمدم (دست راست را بچہ خود دراز کردہ و فرے ر
 کردہ باز منورہ ہیند تا بلفکہ بہ سلفچہ ہیندہ بار نشان میداد) آہ من بفرما بخ

منی آدم کہ میدانست در نیلا قہاسے قرا باغ میں علفها موجود است ہ پیشتر
 انیں باطن و حکمائے اجنب لیبہ و تور نفورت و بار نزام جنیں گمان کر دہ اند
 کہیں نباتات ہیں در کوہ ہائے آلپ و در امریکہ و افریقہ و کوہ ہائے شوی
 ساریا می باشد۔ اما حال من بسبب آمدن اینجا بدار اسلم پاریس اثبات
 خواہم کرو کہ حکمائے مذکور بالکل سہو کر دہ اند۔ این نباتات در کوہ ہائے
 قرا باغ بکثرت موجود است و ماہیت این نباتات را تحقیق و خویش را تجربہ
 متخصیص کر دہ در این خصوص بجمہ استحصای اطباء تصنیف جدید در عالم مشہور
 خواہم نمود مثلاً این علف کہ می بینید بزبان لاتین اسش و با دست بسوئے
 علفی اشارہ کر دہ، آقا نترس است تجربہ من بدرد دل بسیار فائدہ دارد و جناب
 لیبہ این را در درجہ سیم فرض میکند و جناب تور نفورت در درجہ چہارم فرض میکند
 اما من در درجہ دوم فرض خواہم کرو و اسم این علف بلاتین سرانژوم ایلیم
 است۔ در چشم را نہایت منفعت دارد۔ جناب لیبہ در درجہ ہفتم فرض
 میکند و جناب تور نفورت در درجہ ششم۔ اما من در درجہ دہم فرض خواہم
 کرو۔ اسم این گیاه بلاتینی کا بلینا آفریکینا است بہ علاج درو و ندان منفر
 است بایں۔ جناب لیبہ در درجہ پنجم و جناب تور نفورت در درجہ سیم
 فرض میکند۔ و من در درجہ ہشت فرض خواہم کرو۔ اسم این علف
 بلاتینی اقوم براؤم است تا این زمان در یور و یا ہرگز مشہور نبود۔ از نباتات
 امریکہ میدانم۔ حال من خیال مسروم کہ آنرا در کوہ ہائے قرا باغ جستہ ام
 کہ برائے سرمانورہ در نہایت نافع است جناب لیبہ در درجہ ششم
 و جناب تور نفورت در درجہ پنجم فرض میکند۔ اما من در درجہ چہارم فرض
 خواہم کرو۔ اسم این گیاه بلاتینی کاسپا کاسپا است۔

بہا عالم معلوم خواہم نمود و اسم درسم من ازین جهت از اسم و رسم "عشق قلیہ" حاتم صاحب لیسہ ارفع و اجل بودہ خدمت نمایانم برائے علوم از خدمت جمیع علمائے زمانیا کہ در مجلس و پیدا کردن تا خوشے قرار توکل (سینہ) بطن خود با ایشان نمودند اعلیٰ و افضل خواهد شد۔

حاتم خاں آقا حکیم صاحب! دانش! بیچ نہ فہمیدم چہ گفتی۔ قبلیہ خور و لیسہ کلا کست؟ تو رنہورت چہ کہے است؟ چرا آہنا زمت کشیدہ بعلف در چہ قرار دادہ اند؟ ژرمانی حبیبیت؟ کار تو فلان کہ بود؟ چہ پامایض شدہ و چہ بزرگ شخصے بودہ است کہ وطن بایں مرتبہ با اعتدال مزاج و طول عمر اد طالب است؟ اہل مجلس کمی سکوت کردہ موسی ژروران خن دیدہ حکیم صاحب! گویا شہباز را ہم میخواستید میرید۔ ازین مہم با و بیاموزید؟

موسی ژروران۔ حاتم خاں آقا! بخشید! راست میفرمائید الحال ہمیدم کہ برائے شما چہ قسم مثل باید آورد۔ مثلاً یک ماہ پیش ازین از جائے دور دست قرا باغ آدم خوش بخفتے کہ شمس را فراموش کردہ ام زیر پایش اسب کہیلانی آمدہ ہمان شما شد۔ اگر بقرا باغ نمی آمد این قدر ہولبت را از کجا بدست می آورد؟

حاتم خاں آقا حکیم صاحب! یہیں ایں حرف چہ قدر آشکار است! راست می فرمایید۔ اگر ابقرا باغ نے آمد ہرگز باں دولت نمی رسید شہباز زیگ۔ عمو جان! قربان سرت! ہمچو کہ سر دو بیٹا دیدہ سفر قرار آوردید اگر نہ من بخفتے نہ مرا میخواستید مگر ختم لہذا مید یا موسی ژروران بروم۔ ہرگز ہچونہ صفتہ

حاتم خاں آقا! قدرے کٹر۔ شہباز ناگے! آواز۔ ہا۔

حکیم صاحب؟

موسیٰ زوروان - رفتن در گشتنش یک سال زیاده تر نمی کشد - چون
فایده که از رفتن او منظور است - عمده آموختن زبان فرنگست کمتر از یک
سال بماند با یکلیه دست نمیدهد -

حاتم خاں آقا - در رفتن کرده ضعیفه! دیگر چه بکنیم؟ بگذارد برود و اکتفا
را بگردانی سال می آید - میگردد و جوالش و لش میخورد و برود پاریس را ببیند
حکیم صاحب مرد خوبی است - در حضور او کسب معرفت میکند نیک و بعد از
می بیند از دولت بخشش میگیرد - سه سال در قرا باغ حاضر نمیشود - ما هم مشغول
تدارک عروسی او میشویم وقتی که آنجا تمام می دهیم -

شهر با نو خانم دوا و فریاد کنان از جا بجا شده و خیالت کجاست؟ چه میگوید
نه پاریس رفتن او را میخواهیم نه کسب معرفت کردنش را و نه از دولت فرنگ
بخشش گرفتنش را - اینها همه بهمانه است - شهباز میخواهد پاریس برود با
دختران و عروسانیکه در آنجناب میان مردم رویا ز میگردند خوش گذرانی بکنند
بگوید بخند و والسلام

حاتم خاں آقا - تنگ آمده ضعیفه! برائے خدا و ملکن لبس است - دیگر چه
بکنیم؟ میتوانی نگذارد برود! اگر با او تقصیر میتوان کرد و اگر مرغی که در آسمان
می پروید میتوان از پریدن بازداشت شهباز را هم بازور می شود نگاه داشت
رضعت ندیم می ببرد بگرده اسب خود می آید طرف ارس نمیدرساند بعد
از آن از کجا پیدا میشی کنم - مگر او را نمی شناسی که چه قدر لجاجت است
شهر با نو خانم - دیگر بگذارد و کرده من از او هم بچو حرام نمی گذارم! اگر
شهباز را گذاشتیم پاریس برود این بچک بچک پیگیر ما باشد و دستش را دراز

مے کند۔ لیوئے چار قدس
 شہباز بیگ (بظاہر جی خند کناس) اللہ اکبر! زین عسوم نمیدانم بکدام قراولیا
 مرا دوستاق خواند کرد۔
 شہر یا تو خاتم۔ از یاد کناس، خواہی دیدی تو انم بکنم یا نہ اگر من نتوانستم بکنم
 تو ہرچہ میتوانی بکن؟
 خاتم خاں آقا۔ کار ز بہار خطا است۔
 (موسیٰ ز رودان تعجب میکند شہباز بیگ متیوڈن گت می ماند)
 پردہ سے افتد

مجلس سیم

باز رہما بخا واقع مے شود۔ شہر یا تو خاتم تو مے خانہ نشسته
 شرف النساء خاتم ہم در گوشہ پشتیم شاد میکند دریں حال دیبا
 شدة خان پری دایہ شرف النساء خاتم اندرون مے آید +

خان پری۔ سلام ملیک۔

شہر یا تو خاتم۔ ایک سلام! خان پری! ہمیدی چہ شد۔ (شرف النساء خاتم
 گوش مے دید، میجو شد کہ شہباز میرود۔ پاریس حال ترا برائے آں خواستم کہ اگر
 چارہ داری بچنی۔ خودت مے دانی خاتم خاں آقا مرد و من پیشہ است اول
 خوب حرف زد۔ تا آخر مست شد از بعضی سخنان بے پائے موسیٰ ز رودان
 و شہباز فریب خورد۔ ماسن یا باید بمیرم یا نگذارم شہباز پاریس برو۔ راستی

اشک چشم شرف النساء را نمیتوانم به بینم هرگز خدا را حسی میشود و شهباز برود
پایس پے خوش مگزانی پیچ پانزده ساله گل خساره ام آه بکشد از دیده
خون بریزد همچو ابریشیم زرد شود و مثل رخ بار یک برلید.

خان پری - خاتم اچاره آنست که آن وقت لبتما گفتم چه لازم است
از خاتم خاں آقا یا از دیگرے منت بخشی و بفرست در همسایگی از ده آنچه
بدیغ و دولتش مست علی شاه را که از قزلباش آمده است بیاورند هر طورے
که دخواه خودتست ایس کار را صورت بدید من در جادوئے او یک قدرے

دیده ام که اگر بخوابد دو یک ساعت مرا از پیره شوهرم جدا می سازد
شهر با نو خاتم - غل پری! من هم قوت جادوئے او را شنیده ام اما چون کار
کار مشکلی است باز تشکیک دارم - بیج از آن کار بائے که او کرده است میدانی
بگوئی و به بینم درست دول گرم می شوم.

خان پری - خاتم اسلمی ناز زن کریم که کدخدائے آنچه بدیعی را اوطلاق گرفته
بعاشقش ندا و دختر مرو که صفدر علی مغانی را او بعاشقش نه رسانید و پیش
را که بدادون دختر ارضی نمی شد - بجا و نکشت و شوهر شاه جنم دختر که بلای
قبر جو تو را برائے اینکه زن دیگر نبرد از یکساله را بگردانید و بیج چو از دست
او ربائی ندارد.

شهر با نو خاتم - "نور دیدم خان پری! پس زود تر لپرت علی مردان را الان بفرست
مست علی شاه را از آنچه بدیغ بردار و بیاورد - بگوید خاتم میخوابد هر چه بخوابد و ده
کند خلاصه هر شب وقت چراغ روشن گردن باید مست علی شاه خانه ما حاضر شود
خان پری - چشم خاتم! آلا میفرستم اما باید مستعلی شاه از خاتم خاں آقا و
شهباز بیگ پنهانی ایس جا بیاید - خدا محوره اگر شهباز او را در اینجا به بیند هم

اور امیکشد و ہم مرا زندہ نمی گزارد
شهر با تو خاتم - البته بمن ہمیں حالامیروم بیرون برو روا نہ میکنم بکشتی یلخی
دی سپارم پس از آمدن در اطابق شرف نساء بخوابند کہ امشب اینجا آب گرم کرده
بشرف نساء را خواہم شست - تو بر خیز برو پسرت را روانہ کن چہ درویش -

(ہر دوی رو نہ ببرد)

شرف النساء یکم (تہا ایننادہ) ایخ! شکر خدایا! دلم بخورہ آرام گرفت -
ولایتہ کہ جادو و جادوگر در آنجا نباشد اگر درویشی کہ دایہ ام گفت نمی شد
بے شک موی زرد و دان شہباز را بے برد روز گام را سیاہ میکرد -

(در این حال در بازی شود شہباز یک می آید تو)

شہباز یک - شرف النساء! دردت بجانم! دشتی زن عموم امروز چہ کردی پیش
روے موی زرد و دان بے عموم داوڑہ مرا ہم تہدید میکرد -

شرف النساء یکم - شہباز! از کار ہائے خود بیخ خبر نداری داوڑون زن
عمومت بنظرت غریب می آید؟

شہباز یک - شرف نساء جان! دردت بجانم! من خودم چہ کردہ ام؟

شرف نساء خاتم زود رفتہ دست و پا ز کردہ از پشت کار گاہش چند پارچہ کاغذ نیم

صفحہ در آورہ بازے کند شہباز! این شکلہا را پس بر است من کہ تو بے تو

نیاروی؟ بختی صورت و خنران و عروسان پاریس است؟ بین این پاریس

چہ تند و خنران خوشگل ہست! اینہا در مجالس وغیرہ ہمہ روز باز! پس از یک جا

نشست و برخاست میکنند - من از خجالت من شکلہا را بزین عمومت نشنا

نارہ ام

شہباز یک - شرف نساء! اینہا بچہ حرف میزنن؟ این شکلہا را من

موسیٰ زور و ان بود۔ وقتی کتا بہا بش را کبشودہ نگاہ میکرد و چشمش با ہنہا افتاد
 و آورد و داد بہن گفت۔ بہر بنا عزت نشان بدہ! بگو۔ دختران و عروسان پار
 و مسال این قسم لباس می پوشند۔ سائل گدشتہ طویہ دیگر لباس داشتند۔ سائل
 آئیندہ نوع دیگر لباس خواہند پوشید۔ در پاریس ہر سال رسم لباس پوشیدن
 عوض میشود۔ من ہم آدرم داد مت۔ از این چہ در آمد؟
 شرف نساء خاتم۔ ہمال در آمد کہ بعشقی این دختر را بہوا برداشت پرواز
 بیکنی۔ میخواہی پاریس بروی۔

شہباز بیگ۔ شرف نساء! این چہ حرفیست میزنی؟ ہمہ دختران پاریس
 قربان یک شوے تو باشند۔ من کہ مثل تو یا زیبا دارم۔ حوریان بہشت ہچشم
 نمی آید۔ یک روز بے تو نہاںم
 شرف نساء خاتم۔ بس است! اتر! جدا این بازیہا را این جادو نیارہ
 پسرے کہ بگوید۔ بگردن بے تو نہاںم ازین جا پاریس نمی رود۔ تو مبرا ہچ نمی
 خواہی!

شہباز بیگ۔ دلدرد شدہ دست بگردن او آویختہ رویش را می ہوسد شرف نساء
 راستی ازین بدگماں شدہ؟ تیرے بدلم میزدی بہتر ازین حرف بود کہ برہم
 زدی۔ آخر میرس۔ جہیں بچہ سبب پاریس مے روم۔

شرف نساء خاتم۔ اگر یہ کمان دست شہباز بیگ را از گردن خود دور نمود
 چہ کار دارم ہیرسم؟ سببش را خودم بہتر مے دامن۔ سببش جہیں ہا است!
 و دیگر زمان غریبچہ کنان کاغذ ہائے شکل را سخت چنگال کردہ دیر پائش

میریزد؟
 شہباز بیگ۔ بخدا کہ سببش آہنا نیست! امیدانی کہ ہمسران من بہہ نوکری کردہ

صاحب معرفت شہزادہ حرمت و عزت یافتہ خوش بخت گشتہ اند؛ من ماندہ ام
در بیان این نے زار بے نام و نشان۔

شرف نساء خاتم۔ اولاً میں را کہ گفتی دروغ است کہ از ما ہا بمعرفت و
خدمت خوش بخت شدہ است۔ میں خوش بخت ہا را کہ دیرہ ہمہ براہ ہائے دیگر
بہ بخت رسیدہ اند۔ ثانیاً اگر خدمت ہم می خواہی بکنی برو در تفلیس بکن۔ ہر گاہ خوشی
شہر ہائے دیگر ہم بروئے جاتے برو کہ دسترس باشند۔ خیر تان برسد بہا پس
از ما ہا نہ کہے میرود۔ نہ کہے می آید۔

شہباز بیگ۔ راست می گوئی۔ اما در مکار آدم باید واسطہ داشتہ باشد۔ در
تفلیس یا شہر ہائے دیگر کہے مرا می شناسد کہ واسطہ من شدہ بہتر سے
بگذارد تا باعث حرمت من نشود۔ اما میں فرنگی مردے خوبے است و مرابیا
دوست میدارد خانوادہ انرا می شناسد۔ اندہا پس بروں و آموختن زبان
فرنگ و بدولت شناسیدن میں مرد مشہور می شوم پس از برگشتن و بہر جا جائے
دارم۔

شرف نساء خاتم۔ میں حرف ہا ہنگی حید و برائے مفیدتین من بہانہ است
چہ حرفے است کہ مثل تو جوان با کمال و تفلیس خدمتے پیدائے کند
شہباز بیگ۔ پس از مراجعت از پاریس باز تفلیس رننہ نو کمری
خواہم کرد۔

شرف نساء خاتم۔ دکا فدا ہائے شکل را پاریس سے زندہ در پاریس مثل تو جوان
از دوست میں لوند ہا یقتواند جانے سلامت در میرود تا بود از برگشتن مثل آدم
رفتار نماید ہ ہرگز نہایتانی پاریس بر دی۔ ہر وقت رفتی آن وقت بخود
بنار!

درواہیں حال حاتم خاں آقا باغیک بلند شہر بازیک را از بیرون جدا میکند

انچہم زویروں میرود

پندرہ مے افتد

مجلس چہارم

واقع میشود در اطاق حاتم خاں آقا - یک طرف شہر بانو خانم طرف دیگر
شرف نساء خانم و در گوشہ خاں پری دایہ اش نشستہ اند و ساعت از شب
گذشتہ است - شہر بانو خانم سرش را بالا کرد و در بختان پری منورہ و رنگ مے پر بندہ
شہر بانو بیگم - خان پری ! چہ طو - شد در ویش نیامد ؟
خان پری - خانم شتاب کن ! آلاں مے آید
(یک دفعہ در باز شدہ مست علی شاہ جاوگر عبوس کردہ داخل مے شود)

مست علی شاہ - السلام علیکم
شہر بانو خانم (سرا لاکرہ) و علیکم السلام ! آ در ویش ! خوش آمدی بیابنشین
مست علی شاہ - (نشستہ) خانم ! اسوقت بمن چہ خدمتے داشتید بفرمایید تا بجا
بول بانجامش بچشم ؟

شہر بانو خانم - بابا در ویش ! برائے یک کارے جزوی ترا صحت دادہ ام مطلب
ایں است کہ شہباز ما بالمرہ گمراہ شدہ - یک ہمان فرنگی واریم خیال کردہ است
با اتفاق اول شہر پالیں بروو این بچہ گل رخسارہ مرا دکر نشستہ نامزد مے دوست و
پس از بیست روز بنائے عروسی داشتیم اگر یاں ذلالی بگذارد من و حاتم خاں آقا ہر

چہ گفتیم و التماس نمودیم گوش نداد۔ بایست کارے بکنی۔ شہباز نتواند پاریس
برود و موسیٰ ژوردان از او دست کشیدہ۔ نبرد۔

مست علی شاہ۔ خانم! این کار جزوی یا آسانے نیست بلکہ بسیار بزرگ و
بمشکل است۔ یہاں بایست دریں کار اثر جادوئے من پر موسیٰ ژوردان یا شہر
پاریس بترکد۔

شہر بانو خانم۔ بابا درویش! نہ فہمیدم چہ طور اثر جادو مرموزی ژوردان
یا پاریس باید بترکد۔

مست علی شاہ۔ خانم! مثلاً اگر شہباز بیگ دست بزرخم لازم است۔ بچے
بدن او مسلط کنم۔ خیال این سفر را از سر او دور آورو۔ اما ممکن است ازین کار
بترسد۔ رخصت بقتلش برسد مریض یا معیوب بشود۔ چونکہ بسیار بچہ و جوان است
شہر بانو خانم۔ واہ برائے خدا! بابا درویش! بچو گو! اینہا ہمہ برائے آست کہ
شہباز بیگ روز از پیش چشمان کنار نباشد۔ چہ طورے شود راضی باشیم بر این
کہ جن بر جان او مسلط گردد؟

مست علی شاہ۔ در این صورت یہاں بایست بدیو یا و عفریت یا حکم کنم پاریس
را خراب و زیر و زکو کنند تا شہباز بیگ از میت رفتن آنجا بقیقتہ۔ یا بتارہ میریخ امر
کنم کہ دین موسیٰ ژوردان را بزند و دیگر کسے شہباز بیگ را نبرد۔ این امر غیر ازین
چارہ ندارد۔

شہر بانو خانم۔ این چہ طور ممکن است بابا درویش! بچو کارے رام میتوال کہ
مست علی شاہ۔ پرخانم! این کار من است۔ جائے شہ نیست مگر نشیندہ
بہند تا شہباز طین را امر کردہ ام ہمیشہ در قلعہ شیشہ میان ملاہائے مشیخ و معمولی
فتنہ و فساد انداختہ ہرگز انہا را آرام نگذارند؟ برائے این کہ بالائے منبر رفتہ

آشکارا ہجوم و غلط کردہ بودند۔ بجا دو گروہ ساحر باور نکند! آیا من نیستم کہ کیلچان نام
 عفریت را کہ در شیطنت و معرفت فرید عصر است بدن آقا ولی پسر علی قلی
 منتقل کردہ بجاں مردم سالیان مسلط نموده ام؟ از ترس او شب و روز
 در خانہ خود نشان نمیتواند راحت بخوابد۔ ہنوز ہم ہجوم سالیان کہ قصاص کردہ
 ام۔ زیرا کہ آہن پار سال مرا بسالیان را ندوہ دو اندند کہ ایں جادو را المؤمنین
 است تو در ویش و جادو گری اینجا پا گذار! کلام کار ہام را بگویم؟ اینہا علالت
 عملہا است کہ دین زمان نزدیک کردہ ہوم۔ یازدہ سال پیش ازین کنار این
 آمدہ ہوم میخوام از پیش محالالت نخبوان و شرور گذشتہ با پروان ہوم مردم
 ہر دو محال مانع شدند کہ تذکرہ نداری نمیداریم باین خاک گزر گئی آدم ناشناختہ
 و بے تذکرہ را راہ دادن و باین طرف گزرا نیدن موافق قانون قدغن است
 باوجودیکہ متقلبہا خود نشان شب و روز آدم ہائے را کہ برائے آوردن مال
 فرنگ کہ قدغن است بخاک روس بنیازند نمایندگی کردہ باین طرف و آن
 طرف میگذرانیدند۔ ہرچہ متوسل شدیم گوش بچرف من ندانند۔ پائین و بالا ہر
 چہ گردیدم نشد۔ یک دفعہ تند شدہ باجنہ و عفریت ہا حکم کردیم خانہ ہائے ہمہ
 محالالت نخبوان و شرور را برکنندہ با خاک یکساں نمودند۔ از ضرب آن یک
 طرف کوہ آغری نیز کنندہ و ریختہ وہ آگورہ را فرو برو۔ بچارہ اینہائے آخام
 بسبب ہمسایگان بد نیاوودہ شدند۔ خلاصہ بگوہ آغری بگویم از جاکندہ شو! کندہ می
 شود؟ بارس بگویم۔ جاری مشو۔ جاری سے تواند بشنود؟
 شہر بانو خانم را از تعجب دست بلب بروہ! خدایا رحم کن!
 مست علی شاہ۔ خانم! وقت ایستادن نیست۔ شب میگذرد حال بفرماید
 بہنیم موسی زور دان کے خوابد رفت؟

شهر با نو خاتم - پس از ده روز

مست علی شاه - خیلے خوب خانم! من ہمیں حال ادیں جا پیش چشم شما میکمل
پایس را بر پا کرده بهم میزنم و بدیوان و عطریات با حکم می کنم - در همان دقیقه
پایس را بکوبند تا ده روز خزش را برائے موسی ژودان بیاورند - تا از بردن
شهباز بیفتد یا این که خودے بزرگے پیش روی خود گرفته اسم اش موسی
ژودان گزارده دریں ساعت گردش را از ده بستاره مرتخ حکم خواهم کرد -
آنهم بهمین طو تاده روز دیگر گردن موسی ژودان را بلاتاقی بزند شهباز بیگ
از جنگ او خلاص شود - حال بفرماید - به منیم خباب شما خواب شدن پایس
را میخواند بیدار گردن زدن موسی ژودان را ؟
خان پرسی - دستبازش را در آورده بهم میزنم هر دورا بابا درویش بفرنگیها

رحم خود بهم کرد ؟

شهر با نو خاتم - دانه زنگه! مگر دولت از ملک است ؟ بجایه پایسی با بجا
چه کرده اند - که خانه و عمارت شان را بسرشاں بریزیم باعث قتل هزار هزار
نفس بشوئیم ؟ ما را بایں قیل و قال نینداخته است! آ آ آ خس و خاشاک بر
چین (دوست علی شاه کرده) بابا درویش! هر چه میدانی بخود او بکن! ادیں جا
گردن خروس را بزن! بستاره مرتخ حکم بکن! آنهم پس از گذشتن از این گردن
موسی ژودان را بزند شهباز تنها بماند بعض از ادیں بگذارد - برگردو بیاید
این طرف! مردن یک نفر تقصیر دار بهتر از کشته شدن هزار نفر مردم بے گناه
است -

شرف نساء خاتم - نه جان! همچو گو! موسی ژودان بجایه است! موسی ژودان
این میلانی هر روز از گل بائے غریبه و شکوفا و دستباز لبسته بتوسط شهباز بیگ

برائے من میفرستاد کہ میرزا مروت بدہ پر مینداجند سال است اس سلا قہار
 میگردد ہرگز اس گل و شکوفہ را ویدہ است ؟ ویک آئینہ من بخشیدہ است
 صورت نگہاںے یعنی دنیا کہ در باغ عجاایات پاریس میروید۔ در پشت اس
 کشیدہ شدہ۔ مرا شہل و خضر خود میخواست۔ من خود را بکشتن میدہم نمی گزارم
 گردن موسی زودان را بزنند۔ پاریس را خراب بشود بہاچہ ؟ اگر وہ آسجا
 و خضر و دوسان رو بازے گردیدند شہباز ہرگز آسجا نمی رفت پاریس خراب
 گردد و خضر و عروسش ہم بمیرند !

شہر باقو خاتم۔ دانشد! تمیدانم بچدام رضا بشوم ! اما دیگر چکنیم ؟ شرف نسایم
 راست میگوید۔ موسی زودان فقیر است۔ آدم خوب است۔ تقصیرش ہمیں
 است کہ شہباز را از راہ در بردہ پاریس رفتن را بسرش انداختہ است۔
 معلوم میشود مروان پاریس بدوہ زندکہ قضا اس و دولش را ہمارسانیدہ تا
 بجاوے او آسجا را کہ بیدہ خواب کنیم رد بہست علی شاہ کوفہ) بابا دولش
 بدوہا و عفریت ہا فرمان بدہ پاریس را ریز و زد کنند۔

مسست علی شاہ۔ (دو بخان پری کردہ) خاں پری خالہ ابرو بیرون بظلام علی
 شاہ گرد من بگو کہ خورجین مرو زودا ز گردہ اسب گرفتہ بردار و دیار و خان
 پری زود بر خاستہ بیرون سے رود)

خاتم خاں ہقا و شہباز بیگ حالا کجا است ؟

شہر باقو خاتم۔ اندیشی برگشتہ در آل یکے اُطاق خوابیدہ اند۔

مسست علی شاہ۔ خاتم اباید آہا و سائیرین انیں سیرنہ حالانہ من بدخوشند
 بابا و لا جادو ہرگز اثر نمی بخشد۔

شہر باقو خاتم۔ انیں جہت خاطر جمع باش بابا دولش ! زور اس حال در باز

شدہ غلام علی خورشیدین درویش باخان پری داخل سے شود

غلام علی - السلام علیکم
مست علی شاہ - علیکم السلام! خورشیدین را زمین بگزار - بندہ سرش را باز کن
از میان تختہ پاره با یکہ اشکال در روش کشیدہ شدہ و آ رہا
غلام علی - ایک زبان کہ میں زن ہا تقہ بند زبان در درویشی میخواستی چہ
مے کنی؟

مست علی شاہ - میخواستہم میکشہر پاریس را بر پا کردہ حکم کنم دیو ہا طرفہ این
زیر دروش کنند چنانکہ من آلاں در پیش رو سے این خاتون زیر دہ خواہم کردہ
غلام علی - زندہ کنان! واسیہ چہ

مست علی شاہ - واسیہ صدوان با جاقلوئے تازہ سکے کہ حالا از این خاتون
برائے ہمیں مطلب خواہم گرفت -

غلام علی - (زندہ کنان) خوب! این خاتون با پائے تخت فرنگ دہل آں جا
چہ خداوت دارو

مست علی شاہ - ایں حکایت نیلے و راز است - تقریرش گنجائش ایں
مقام نیست - تختہ پاره را از خورشیدین بیرون بیار!

غلام علی - آلاں! آہا ہرگز عقلم باور سے کنند - ایں امر مشکل صورت بہ پدر دہ
نئے دہم شوخی سے کنی یا چہ سے گوئی - در طرفہ العین پاریس خواب شود - یعنی چہ؟
مست علی شاہ! زندہ کنان! چہ یعنی چہ ہر کہ حالا ایں خاتون کہر صد تاجا جاقلوئے
تازہ سکے برائے ایں مطلب بہن خواہد داد - ذہ روز ہم بہلت است کہ جاوے
من اثر خود را بہ بخشہ و کسے ہم برا ایں سہ وقت نیست - و گنجواہر شدہ ہر از ...
گرفتہن با جاقلوئے ہا

و پائیم را کہ نسبت اند۔ تا وہ روز بخیر تو انم خود را بآں طرفے بیندازم؟ مراد یہ ہے
کہ پیدا خواہد کرد؟ بعد از من ہرچہ با و ادا اگر تا وہ روز پاریس فراب شد
باجا قلوبے قیل و قال از مہتمم را بع خواهد گذشت۔ تو چہ سے دانی؟ بلکہ تالان
ملت بسا خیمہ از ساختات پاریس طراب شود۔ مگر ایس نوع حادثات عجیبہ در علم
کم و توقع یافتہ است؟

غلام علی در تختہ پادشاه از خوجین بیرون آورده خندہ کنان! ایس فقرہ اخیرہ
را بر گزاف علم قبول نمی کند۔ خیال خام است۔

مست علی شاہ۔ خندہ کنان! پس فقرہ سابقہ را عقلت قبول میکنہ۔ انہم
خیال خام نیست؟

غلام علی۔ خندہ کنان! آرت در آن چہ شک است؟
مست علی شاہ۔ خوب با دیگر حواسم را بسوا الہاتے بیفائدہ معشوش میکن
برو! پیش سبب یا منتظر باش! من ہم بعد از یک ساعت عمل خود را تمام کردہ
میرسم سواری شویم بر میگرددیم غلام علی میرود! خان پری خالہ پاشو! در را محکم
بند آید! کسے تیا یاد خان پری! پای شود در را می بندد می آید می نشیند!

مست علی شاہ (خود بخود بزبان خویش نشان) ایس طائفہ زنان عجیب بچارہ و
سادہ لوح مے شوند۔ بدین تصور و تامل باور می کنند کہ من در قراباغ نشسته
پاریس را در طرفتہ العین میروم و می تو انم کرد و یا مریمخ من در آن طرف
ایس گریون مہوی شود و ال را وقت رفتن مے تواند بزند۔

شہر یا تو خاتم۔ بابا در ویش! پا کہ حرف مے زنی چہ مے میگویی۔

مست علی شاہ۔ خانم منتر میخوانم کما زمان راست بیاید۔ دیو یا عفریت یا فر
دار شوند و چہ فکر ہستم۔ (پس زنان پلاس را بلند کردہ اولاد ایرمے کشدے گوید)

ایں واسطہ پاریس ! بعد تختہ پارہ باہم چسپا نیلہ وہ دعا زدہ تاج بزرگ و کوچک
بشکل اطاق و حجرہ درمیان واسطہ خانہ درست کردہ میگویند ! ایں ہم شکل عمارت
و خانہ ہائے پاریس - بعد رویشہر بانو خانم کردہ می فرماید - بدہم پاریس لاکن نیکون
وزیر و درو نمایند ؟

شہر بانو خانم - بے دیگر چہ کہیم ؟ خدا باعث را بلا بدید ! تزد خشک باہم
میسوزند - بیچارہ پاریسی پاکارے ہما تکرہ ہووند - و بالش بگردن و خزان و
عروسان آتجا باشد - کہ در مجلس ہمیشہ بالپسراں و مردان و در یک جا رہا ز
نشستہ بصحبت و اختلاط مشغول گشتہ مردم را گراہ نمودہ از راہ در میبرند -
مشغول کار خود باش با دور ویش !

مست علی شاہ - خانم ! دست مرزو و انعام دیو ہار کرم کنید !
شہر بانو خانم - با با دور ویش ! برائے دیو ہا انعام چہ لازم است ؟
مست علی شاہ - واہ خانم ! اگر دیو ہائے من بے حیرہ و مواجب است
کہ مفت خدمت بکنند ؟ مگر من وزیر بندہ علی بیگم کہ بیچ چہی با نہا ندہم
چرفحش و تبرسانم ؟ خانم ! شما گمان کنید کہ من دیو یا نیم را بچرف خشک و علی
نگاہ سے دارم ؟ بلکہ برائے ہیچو کار ہا آہارا باید ضیافت کند ! شخند نہایم ہاری
بدہم اتا زدن و کشتن شہاب ثاقب آہارا -

شہر بانو خانم - چہ طور اتا زدن و کشتن شہاب ثاقب با با دور ویش ؟ مگر شہاب
ثاقب آہارا زدہ و خواہر کشت ؟

مست علی شاہ - خندہ کنان ! عجب فکر کردہ اید - پس دیو ہا و عفتہا با حق ہوتا
ایں قدر مردمان بنیگناہ باعث سے شوند - و شہر بانو نشنگی را بے بہت خراب کئے کند
و جرأتے جنیں گناہ عظیم غضب خدا با نہا نمی رسد ؟

شہر بانو خانم - خوب بابا درویش! چونکہ چنیں است چرا از جان نشان نئے
ترسند و چنیں کار بابا میکنند؟

مسست علی شاہ - اولاً برائے بردن فرمان من است تا نیا احمد قہ طبعیت اشیا
تقاضا میکنند۔ اگر پیچو نکند آسودہ نمی شوند۔ اگر شیا طین بد بود در دنیا ہرگز عمل
بد نمی شد و بی آدم را بیچکس بکار ہائے بد و چار نمی کرد۔

شہر بانو خانم - راست سے گوئی بابا درویش! چہ قدر باید بدیو ہا انعام داد؟
مسست علی شاہ - زیاد نمی خواہم۔ ہرچہ خود تان وعدہ کردہ آید۔ صد تا با جاتلو
خانم!

شہر بانو خانم - بابا درویش! زیاد نیست!

مسست علی شاہ - خوب! شہرے کہ بہزار تومان مے ارزو میدید۔ خراب
کنند صد با جاتلو بد بہید زیاد است!

شہر بانو خانم - زود بدخترش کردہ، شرف نساء! بچم! صند و قچہ پول را اینجا
بیار۔

(شرف نساء خانم زود برخاستہ از بار صند و قچہ پول را گرفتہ بہ پیش مے آورد۔

شہر بانو خانم در صند و قچہ را باز میکند صد تا با جاتلو سے تارہ سکہ در آوردہ

میگوید

شہر بانو خانم - شرف جاں! برائے خرچ عروسیت دیگر پول نماند۔

شرف نساء خانم - باشد۔ نہ جان! باز یک دو بیست تا تو غلو میفروشیم
پول ہر جاش مے آید۔

شہر بانو خانم - راست میگوئی۔ بچم! مال فدائے جان است۔ گوش دواغ
سیر ہائے سراسر است دروش را بر میگرواند! بگنیر بابا درویش!

د مله پاره امید به بست علی شاه - درویش مے گیر و بگزار و بقلش - زود
آستینش را بالا کرده کتابچه از خوجین در آورده باز نموده ورق میزند
بجسته معنی هائے نقشه وارش را نگاه کرده میزنش را بالا مے کند

مسست علی شاه - بجای اعلی تمام است - شهر پاریس زیر برج عقرب اتفاق
افتاده - از تاثیر این برج بوده است که هرگز بلا از این شهر کم نمی شود و بعد
برخاسته خوب وقتی در دست گرفته رو بشهر با نو خاتم و دخترش کرده

متر سید خاتم با اولی الامر اقامیم بدارید و بعد یک چشیش را گرفته و در دست خود
را میباید ساخته این متر را میخواند و غده غده نقدی تب الکر می کردی تب الکو
کوب با میزدی میزدی میزدی با دجیب و راست خود میدید و با و حضرتها را با سمه شد
مهرباب خوانده فران مے دهد یا لیل یا لیل یا لیل یا لیل یا لیل یا لیل یا لیل یا لیل
خود و بنید آلاک بزمین چنانکه من این جیکل را زود زیر و در مے کنم ایک قدم
عقب مے رود و چوبے که در دست داشت بلند کرده رو بدایره نهاده و لشکال
اطاق و خانه هائے کوچکی که از تخت پاره ساخته بود میزند از هم میپاشد بعد بخت
ایستاده رو بشهر با نو خاتم مے کند خاتم چشمش را روشن اپاریس خراب شد
از من راضی شدید یا نه ؟

شهر با نو خاتم سبے بابا درویش بخیر را نسیم اما باید خبر خرابی پاریس
زود بموسیو ژور و روان برسد تا اگر تار خود شده از شهر باز دست بکشد اما

نمیدانم از پاریس تا اینجا این خبر را بایں زودی که خواهد آورد ؟
مسست علی شاه بدهقه کنان خا خا خا خاتم آدمی که بیک چشم بهم زد
از اینجا پاریس را با و بد و در یک دقیقه و در یک ساعت و یا در یک روز مے
تاده روز خبر آن را مخی نو اند با خجا برساند ؟ چه خیال مے کنید ؟

شہر بانو خانم۔ راست می گوئی بابا ویش! اما چہ عجب سے شد۔ کہ این خبر
دریں حال بموسی زور دان برسد از سر آمد شود!

دریں اثنا یک دفعہ در خانہ ساخت می کو بند
چنانچہ میخواست در بشکند۔ صدائے موسی زور دال در
حالت اضطراب پشت در معلوم می شود۔ در ویش
مست علی شاہ جلد تختہ پارہا پرچیدہ بخو جین می ریزد
میان دزد و دوشش می رود پشت پرده کہ پیش بار
آویزان است پنہاں می شود۔ موسی زور دال تراق
تراق در را میزند کم میماند در بشکند۔

حاتم خاں آقا و شہباز بیگ را صدا می کند و در را باز میکند!
شہر بانو خانم سر آہستہ از جا برخاستہ ترساں ترساں سے
رود۔ دم دخترش شرف نساء خانم سخت می لرزد۔

خان پری (یواش، یواش بزانو میزند) دانتے نم! دانتے بابا دم دانتے
دشہر بانو خانم در را باز می کند!

موسی زور دال (تنگ نفس) کو حاتم خاں آقا؟ کو شہباز بیگ؟
شہر بانو خانم۔ (ترساں ترساں) برو! طاق شرف نساء ہستند صبح بسر کشی
ایچی رفتہ بودند۔ بسیار رختہ شدہ آنجا افتادہ خوابیدہ اند۔

موسی زور دال (ربانگ بلند تنگ نفس) خانم باید ہمیں حال اہل بیدار شوند۔ من
میروم نمی توانم! حیف بتو پارلیں! حیف بتو قوییر حیف بتو پائے
تخت نشینک! سلطنت خوب فرانسہ بد بخت شدہ! دو ماژ پارلیں۔ موندیو
موندیو!

شهر بانو خانم - حکیم صاحب! چه چیز است؟ چه شده است؟
 موسی زوروان - فرانسه بهم خورده - تو لیر سرنگون گشته پاریس خراب شده و ناز پاریس
 و ناز تو لیر -

شهر بانو خانم - خدایا شکرت - خدایا عظم کن!
 موسی زوروان - شهر تشنگ سلطنت پاکیزه و طرقت العین چنان ویران شده که
 گویا نبوده است عقل درک نمک که این چه کار نیست و چه سحر نیست؟ شکر و اموال را
 بدزد بواست آفر!

شهر بانو خانم - چه سحر حکم صاحب؟ مگر پاریس بسخر خراب شده؟ چه میگویند؟
 موسی زوروان (موتلاک بیانگ بلند) البته سحر است! کاره شده است که آدم
 مات مانده است - و یک طرفه العین عقلت پاریس خراب شده
 داری حرفها شرف نسا خانم دیگر بدتر بلرزه افتاده چشمش بظرف پرده که در پیش پنهان
 خان پرسی - دهن خن کنان، یا بام وائے نغم! وائے

دریں حال از قیل و قال حاتم خان آقا و شهباز یک از اطاعتکد خوابیده بودند
 بیدار شده دست پاچه یکتا پیر من بظرف صافش موسی زوروان میدند)

موسی زوروان (تا آنها را دید) آخ! آمدید؟ حاتم خان آقا! شهباز یک شهاب بخدا!
 زود بر آتے من اسپها حاضر بکنید باید همیں حالا بروم و رنگ نمیدانم که در خوتان
 بهم سوار شود؟ مرا از ارس بگذرانید برگردید

حاتم خان آقا و بجزارت حکیم صاحب! چه حادثه روئے داده باین تعبیل رفیق شما
 راجع باعث شده است؟

موسی زوروان (دیباک بلند) پاریس خراب شده تو لیر ریخته سلطنت فرانسه
 بهم خورده - دولت تغییر یافته حالا از قونسول انگلیس که در تبریز نشسته دیوان

بیگی شما برائے من کا غدر ستا و بعد از اطلاع اس خبری نوید- چا پار بجا ست
کا غذا تھے و ابھی آٹان بلندن می رود- در کنار اس منتظر من است تا دو آردہ
ساعت دیگر من باید خودہ با و برسانم- اگر تاخیر کنم چا پارے رود من دیگر
تنہا بزودی نمی توانم خود را بدولت برسانم- لوی فلیپ با انگلیس گریختہ نمود یو

موند یو!
حاتم خاں آقا- (بجرت) حکیم صاحب! کہ خراب کردہ؟ کہ ہم زدہ است؟
ہموسی ژوروان- (با اضطراب) شیا طین! آجہ دیوہا! عفریتہا! بدعلما! کدام
یکے را بجوئیم؟ آقا حاتم خاں آقا اسب بیارید- وقت تاخیر نیست و واثا پاریس!
مولیر! موند یو! مستقر!

(حاتم خاں آقا ازین سخنہا کے متوجہ میماند- اما شرف نسا
خانم بسیار بسیار سخت بلرزہ می افتد شہباز بیگ حالت او
را دریافت کردہ- تعجب نمودہ رو بیوٹے او گزاروہ نزدیک
تر زخمہ آہستہ خداں می پرسد)

شہباز بیگ- تو چرا میلرزی اے مایہ نسا و یقین پاریس را بگفتہ تو خراب کردہ
اند- کہ من ہرگز نتوانم بروم آنجا-

شہرمت نساء خانم- لرزاں لرزاں بعدائے آہستہ چشمش بطرف پردہ کہ درویش نہاں
است- و اللہ سبحان و اتحم با من از هیچ چیز خبر ندارم- من هیچ تعصی ندارم-

شہباز بیگ (بخند) نگاہ کن یہ میں چه طور قسم می خورد پچہ شیریں زبانے
خودش را کنار میکشد- خوب چرا سے لرزی؟ دیگر اگر مثل تو پری زادہ بد پاریس
را خراب کنند و آں گناہی نیست- (دریں حرف)

مندیہ! یاد خانم درد ہوسی ژوروان کردہ حکیم صاحب! شہباز را ہم کہ میبرد؟

موسیٰ زوروان - تو چہ سے گوئی خانم؟ من پہچ میداتم سرخو دم کہ ام بالین است
شہباز را کچا خواہیم بردہ جاتم خاں آقا! زود باشید سوار شوید مرا بدرفہ بکنید! باید
تا صبح بکنار ارس برسیم - مولیر! مولیر! مولیر!

حاتم خاں آقا - شہباز - بیا برویم بہ پیغم چہ خواہیم کرد! این چہ کارے بود روداؤ؟
دہر دواز اطاق بیرون میرند - پشت سرشان موسیٰ زوروان - بعد انہا
درولیش مست علی شاہ از پشت پردہ یواش بیرون آمدہ خوجین را بدوش
انداختہ سرش را پائین کردہ سرگزبز نہا متوجہ نشدہ میگردد نا پدید می شود

شہر بانو خاتم - خان پری! دیدی کہ چہ شد؟

خان پری - خاتم من بشما تحفتم - از دست این درولیش ہیچ چیز جان را نمی برد
من بنو تقیم می ترسم کہ از خرابے پاریس شہر ہائے دیگر را ضرب رسیدہ خراب گردد -
چنانکہ از خرابے محال است نجات بخوان و شرور یکطرفہ کوہ آغزی از ہم پاشید چو کہ درویش میگفت
شہر بانو خاتم - بلے! بعد ازین آں تعجب نیست - بحسب آن است کہ مرد ہا
ہمیشہ بہا ہا میگویند بجاود باد و نکیند - چگونہ باد و نمی توان کرد کہ آدم بخشم خود نہیں
کار ہا را می بیند؟

خان پری! ایہ خاتم! مرد ہا اگر عقل دارند - چرا ما انہا را دہر قدم ہزار بار

گول میزنیم - ہر چہ میخواستیم می کنیم!

دشمن النساء خاتم سناکت دصارت نرسناک خٹکیدہ مات میماند

پرہیز از گفت

فرہنگِ حل لغات

جنا فاضل حق جی صاحبِ فرہنگِ گورنمنٹ کالج لاہور

صف ۱	اوسہ - لبتی - گڈوں - خیمہ گاہ	صف ۲	موسمی - فوسلیسی لفظ ہے جو میاں یا مٹر کا مراد ہے۔
۵	رُوت - روپے تو نَشکال - چنگی رُوم - روئے من چنگی - چنگ (ساز) بجانے والے شماخی - شاخ سے منسوب ایک جگہ کا نام ہے۔	۳	زور و ان - اسم علم ہے زور و ان فریسی زبان میں باغ کو کہتے ہیں۔ قشلاق - وہ گرم علاقے جہاں قبائل صحرائین ہمدی کا موسم کاٹتے ہیں اطاق - ہال - کمرہ۔
۶	دوباز - کھیلے سنہ - بے پردہ نوسے - حرفت ظرفیت - اندر میں ہر وہ شہید - مردوں کو تھلانے والا شو بجائے شو - محاورہ عام ہے۔	۴	نکان واد - بلانا - جھاڑ یا جھینجھوٹا شیطان - شوشی چار قدر - عورتوں کے سر پہننے والی چٹائی
۷	ارس - دریا کا نام ہے جو علاقہ رسی تیکستان میں بہتا ہے۔ دنگی - شکر یا بین - وارہ - گڈا۔	۵	رکاتہ - بد وقت عورتوں کی ہے حاشا کرنے - انکار کرنا۔ پکین خورد - زرا
۸	کم و کسر - شہنشاہ - کسی چیز کی کمی ہونا۔ تایہ پیدان - کھیلانا - دھوکا دینا۔ پاصور - عاشق۔	۶	پہلے آ کے ہیں شہنشاہ کے حق پیدا کرتا ہے۔ خونہ خور - خون خور۔

صفحہ	صفحہ	ترجمہ
۹	ایلات - ایل کی جمع۔ تباہل صحابین آلان - اب اسوتنا۔ بھی۔ اسی توت	نرمانیہ - ملک جرمنی سرماء خوردہ - وہ شخص جو سردی لگ جانیسے بیمار ہو جائے۔ زکام کا مریض۔ قلیفورڈ - اسم علم۔ اور ایک شخص کا نام ہے۔
۱۰	خینگ - چرے کا بنا ہوا کپڑا روئے - اوپر	قاروقیل - آلو۔ خودی - خود بخود۔ اپنے آپ بغیر کسی سے مشورہ کئے۔
۱۱	سینگار - سگار دتہا کو کا سنگار دارتو - شہر وارسا جو روس کے قریب	قراول - پولیس کا سپاہی بھونج - جھگڑاؤ۔ ضدی دوستاق - قیدی۔ قید کجک - پر جو میں اپنی ٹوپوں پر خولھوتی کیلئے لگاتی ہیں۔
۱۲	پچم - پچمن۔ اختلاط - گفتگو	ایک سلام - علیک اسلام کا کلمہ دھن دھن - وہ شخص جو کسی سامنے کسی ہی سرخ - دھوا گاریل کا قرلباش - ایرانی۔ تاناری۔ ایریو
۱۳	چکمر - انگریزی وضع کا اونچا بوٹ فل بوٹ - قاشق - چمچہ ایراو - اعتراض علف - بوٹی	کواس نام سے پکارتے ہیں۔ آنچہ بریل - اسم علم اور شہر کا نام تشکیک - شک میں ڈالنا۔ فاسق - وہ شخص جو کسی سے ناجائز
۱۴	لینہ - تور نفورت۔ بار تزام آدمی کے نام میں۔ شوی ساریا - ملک سوئٹزرلینڈ	

صفحہ	طور پر عشق کرے۔	صفحہ	جبر و مو اجب۔ رزینہ و تھوہ
۱۹	چی - چیز کا غفٹ ہے۔	۳۰	تشنگی - خود بصورتی
۲۰	دائیم - دایم	۳۱	تو غلو - بیڑ کا بچہ جسکی عمر تین سال ہے
۲۱	لاٹے - اندر ہیں۔ حرف نفی ہے	۳۲	ورخ - رخ - رخ - بے معنی الفاظ کا مجموعہ
۲۲	نوتہ کچھ کر دن - بسورنا - ناز سے رونا		یواش - یواش - آہستہ - آہستہ
۲۳	نولہ - حلیں - بد معاش		کوفہ - بمعنی کچا
۲۴	ترکیدن - پھٹنا۔		مکشی - شرساری
۲۵	زیر و زور - زیر و زبر		تولیر - پیرس میں ایک عالی شان محل کا نام ہے۔
۲۶	قدغن - تاکیر مسافعت		موندیو - فرانسیسی ترکیب ہے جس کے معنی میں میرے اللہ
۲۷	آرام - آسودہ	۳۳	سندفرو - فرانسیسی جلد ہے اس کے معنی میں - پیر بڑی مصیبت کی بات ہے
۲۸	تندرست - پاسپورٹ - پروانہ زارڈری		دست پا چیر - مضطرب - گھبرا ہوا
۲۹	پنگی دنیا - امریکہ یا تپی دیا۔		فوتسل - کونسل - مشیر سلطنت
۳۰	وانسہ - واسطہ کا بچا ہوا ہے		انگلیس - انگلستان
۳۱	یا جاقلو - ایک سو نے کا سکتہ ہوتا ہے۔		مولیر - فرانسیسی نقاد ہے اس کے معنی ہیں درجی مسافعت
۳۲	مضمم رائج - حکماء نے مضمم کے چار درجے لکھے ہیں۔ سب آخری درجہ	۳۴	گولی زون - دھوکا دینا
۳۳	جس میں خوراک بالکل مضمم ہو جاتی ہے		چاپار - ڈاک
۳۴	پاشدن - کھڑے ہونا۔		مست
۳۵	اطاق - ہال کمرہ۔		
۳۶	صحبت - گفتگو۔		

فرہنگِ حل لغات

آغا محمد باقر سلمانی بی۔ اے

صفحہ

۳

اطلاق دہنی - برابر کا کرہ

پیشم شانہ میزند - اون صاف کرتی ہے

زکاں وادہ انداختہ - دھکا دیکر گرا دیا

کار وستم است - کار و روست من است

نہم - نہ - ماورم - ماور

چارند - ڈو پٹ

دست نمی کشد - پھپھائی چھوٹی -

باز نہیں آتی -

ہاشنا بکنم - صاف کر جانا، اذکاری

ہو جاؤں -

زیر گل برود - خاک میں بھائے -

دوچنگ پشتم - دوٹھی پشتم

بجاں آمدن - تنگ آنا -

ہے گریہ کر دے - لگتا رو رہی ہے

پشتم بر زمین خورد - چت کر گئی

گریہ کر دن چہ چہ ہست باروئے

صفحہ

۵

کی کیا وجہ ہے -

پیش روت - پیش روئے تو

نشکاں گر نین - چنگیاں لینا -

پیش روم - پیش روئے من

کاغذی نوشت - خط لکھنا

چنگی - چنگیاں - رڈیاں - ساز چنگ

والیاں -

شعاع - ایک مقام کا نام ہے -

انگشت شست - انگٹھ

انگشت بزرگ - بیچ کی انگلی

پیش خود حرف مساء - اپنے

دل سے باتیں نہ بنا -

راستی گریہ می کردہ - سچ بولو

یہی تھی -

اشک چہ تان لے سستین شان است

بہت جلد رونے لگتی ہے -

صفحہ	صفحہ
<p>فرنگ - یورپ زبانم برہمنی گردو - میرا کہا پورا ہو کر رہے گا۔ ۴ خس و خاشاک در چہیں کوزا کرکٹ سمیٹے والا - یعنی بوٹیاں جمع کرنی والا۔</p>	<p>خود را گم کردہ - خود فراموشی در ایں ساعت - ابھی - ابھی کسے را فریفتہ - کسی کو بہکا کر۔ کہ زداست - کس نے مجھ کو کہا ہے۔</p>
<p>مردہ شور - غسال۔ عقلش را ز دیدہ - اس کو بہکا لیا ہے۔ رو باز - کھلے منہ - بے پردہ ارس - دریا کا نام پیدا کر وہ - تلاش کر کے روتے در ہم کشیدہ - بگڑ کر۔ خفا ہو کر۔</p>	<p>اگر بچہ نمی شد - اگر بچہ نہ ہوتی۔ دزدی و دلی - چوری - چکاری من کم و کسرے ندارم - مجھے کسی چیز کی کمی نہیں۔ ۸ ریشخند - تشنہ از راہ در بردہ - راستے میں بہکا کر۔</p>
<p>۶ شجک - پر - Plume سوقات - سوغات۔ سر آہنا بکن - پران کے سروں پر رگا۔ از راہ در رفتہ - بھٹکنا۔</p>	<p>بچہ زبانہا تا بندہ - بکن بانوں سے بہکا کر۔ یک جا بازی می کنند - می گویند می خندند - ایک جگہ کھیلتے ہیں باتیں کرتے اور ہنستے ہیں۔</p>

صفحہ	صفحہ
<p>تمام خوبیاں مہیاں بنا دیں تمام نیکیاں خاک میں مل گئیں چہ میخواستی بشود - تم کیا چاہتے ہو - دو تاپول عقل ندارد در عقل نہیں بہر حرف مفت از جا در مے روید - ہر فضول بات پر گھبر جاتے ہو - ضعیفہ - میڈم - بیگم - پیش خود رفتہ جو یامی شوم خود جا کر تفتیش کرتا ہوں - حوصلہ ات تنگ نشود - آزاد نہ ہو - عالی - قابیل جواہر - بودیاں - تنگیاں - مشکیں - بھیلے مفتشہائے چشم - مدے بیشماقی لبہ - نقاب ڈالے تکیہ بدستہ و خنجر نمودہ خنجر پر سہارہ نہ ہوئے -</p>	<p>آہنہا خاطر مہناسند - وہ یاد نہیں رہیں پاسور - عاشق باتفاق موسیٰ میرود - موسیٰ کے ساتھ جاتا ہے - عز اگر فتنہ است - غم میں ہے زمین زیر پایم لرزید - پاؤں کے نیچے سے زمین نکل گئی - پشت خانہ - پھوڑہ - چوپانوں - سائیں کار واجبی - مزدوری کام کرہ - بکھن - بر شیر - بالائی زمان تر باغ بے معرفت مے شوند - بد سلیقہ ہوتی ہیں - وہ! بیا - بعد ازیں بھرم خوبی کن - لے - اس کے بعد بھی لوگوں کے ساتھ نیکی کیجیو -</p>

صفحہ	صفحہ
۱۲	۱۱
<p>رسم آئینہ رانیز باید وانست - ان کے رسم و رواج کا بھی جاننا ضروری ہے -</p> <p>شیدن اختلاط ہائے او ہمہ رسوم آئینہ بلام - اس کی باتیں سکھان کی تمام رسموں سے واقف ہو گیا ہوں -</p> <p>چمک - نل بوٹ - قاشق - چیمہ - پیشکش - تحفہ -</p> <p>ایں را حالی نشدم - اس بات کو نہیں سمجھا -</p> <p>از نیت پاریس رفتن بیفت - پیرس جانے کا ارادہ ترک کر دیا -</p> <p>مرد کہن - عقلمند مشورت خانہ - کونسل ایر او منی تو ائم بگیرم - اعتراض نہیں کر سکتا -</p> <p>شما ہر چہ بگوید خوش</p>	<p>پیشم دار - ادنی پاروئے پانداختہ - پاؤں پر پاؤں رکھے ہوئے</p> <p>شرت النساء پیش ازینہا خلوتے آمدہ - چپ - چاپ آکر - پاچھپ کر -</p> <p>کلمہ گردک - ادنی کبل جلو یار ہا - سامان کے سامنے</p> <p>من تقہری کنم - میں زہم لینا ہوں -</p> <p>صاحب سواد - یاقین زبان فہرنگی یاد دادہ رہش</p> <p>می اندازم - سکھا کر واپس بھیج دوں گا -</p> <p>بچہ درو تو میخورد - تمہارے کس درد کی دوسہے - تمہارے</p> <p>کس کام کی ہے - ورشو - دارسہ</p> <p>کار خودش را پیش ببر دینا کام نکال ہے -</p>

صفحہ	صفحہ	
	۱۵	<p>است۔ آپ جو کچھ فرمائیں بجائے۔ باوقار۔ تن کر دولت۔ گورنٹ۔ از تقریر پیش مشخص شد آپ کی تقریر سے معلوم ہو گیا۔ دفعے۔ پاکٹ بک علف۔ جڑی بوٹی</p>
۱۴	۱۶	<p>بیلا قہما۔ گرم سیر علاقے لینے۔ تور نفورت۔ بار ترسم اسہائے علماء شوی ساریا۔ سوٹز لینڈ پاکلیہ سہو کر وہ اند۔ پوری غلطی کی ہے۔ استحصار۔ معلومات بڑھانا لاتین۔ لاطینی یورپا۔ یورپ سرماء خوردہ۔ وہ آدمی جس کو سروی تاک گئی ہو۔</p>
	۱۷	<p>اسم درسم۔ شہرت اور عزت غور قلبی فورڈ۔ جارج کلین فورڈ ژرمانیا۔ جرمنی۔ نا خوشی قار نو فسل۔ آلو کی بیماری۔ مرخصم ہفر اپید۔ جانے کی اجازت دیجئے۔ زبان فرنگہ باد کلیہ دست منی دہد۔ پوری طرح نہیں آئیگی کلاہت را پگردانی سال ہی آید۔ میگذرد۔ آنکہ ہمہ کئے سال گزرتا ہے۔ برائے خدا داد ممکن نہ ہو منی تہند بگر وہ اسپ خود اپنے گھوڑے کی پشت پر سوار ہوتا ہے۔ چہ قدر کجوج است۔ کس قدر خدی ہے۔ ابن پچک پچک چنگیہا</p>

<p>مثل رخ - دھاگے کی طرح - چھد لازم است کہ از دیگرے منت بکشی - کیا ضرورت ہے کہ کسی دوسرے کا احسان لو - ہیں کار را صورت بدیدہ - اس کام کو انجام دے - تشکیک - شک و شبہ دل گرم پیشووم - مطمئن ہو جاؤں - کدخدا - چودہری - پیچ جی از دست اور ہامی ندارد - کوئی چیز اس کے قبضہ قدرت سے باہر نہیں ہے - نور دیدم - میری جان مست علی را از آہیچہ بدید بردار و دست علی کو آہیچہ بدید چشم خانم - خانم - سر نکھول پر سرکشی - شمار کرنا - بلخی - گھوڑوں کا گٹھ تہ دیدہ - دھمکانا کارگاہ - کرگہ -</p>	<p>صفحہ باشد یہ چادر زنبیوں کی چادر ہوگی - دستکام ارادہ ظاہر کرتی ہے - بکدام قدر اولہا ملو و ستاق خواہد کرد - کن سپاہیوں سے مجھے تید کروائے گی - یارو کیگی کار ز ہا خطا است - غلطی کرنے والوں کا کام ہے - حال ترا پر لئے آل خواستم اس وقت تجھے اس لئے بلایا ہے - چارہ داری بکشی - کوئی تدبیر سوچے - مرو دہن ہیں - زمانہ ساز آدمی ہاں میں ہاں ملانے والا - منہ نہ کھنے والا - اول خوب حرف زد - اما آخر منت شد - شروع میں خوب باتیں بنائیں - پھر سٹ پٹا گیا - دھوکے میں لگ گیا - گل رخسارہ ام - میری نازنین</p>
---	--

صفحہ	۲۰	شکلا - تصویریں لاٹے - اندرون نشان بدہ - دکھائیے بچشم نئی آید - خیر معلوم ہو باز میا در نیار - چاہا دیاں عیار یاں - چالیں نہ چل تو مرا پیچ نئی خواہی - تجہ کو مجھ سے بار کل محبت ہیں - غریب کمال - منہ بسور کر گیا ہوئے - صاحب معرفت شدہ - بڑا آرمی ہونا -
صفحہ	۲۱	ہا لیس از ما با نہ کیے میرود نہ کیے می آید - پیریں جینویا انکے نہ کوئی جاتا ہے - واسطہ - عصبیہ تلقا جس نام مقام کما غذا ہا نہ کی ریا نقش می زند - روز کو دس
صفحہ	۲۲	تے ملتی ہے - لوند - زندی - مثل آدم رفتار نماید انسانوں کی طرح سلوک کرتا ہے - عجوس کردہ - تیوری چھکا بالمرہ - بالکل ترک بدن - شق ہونا - بھٹنا - از پیش چشم مال گسار نہا نشد - مہری آنکھوں سے دور نہ ہو - نہ پیروند ز بند زب فرید عظم - یکتا - شہ زمانہ جوا لانت - اصل نہ کردہ - اس سپورٹ ہیچا کہ - یہ بات ہویم ششاس - اجنبی نہ کن - صاف مسئلہ نمودن - تعینات کرنا - صفا ہوا - ہمیش

صفحہ	صفحہ
مغشوش ممکن - پراگندہ نہ کر۔ پاشو - کھڑی ہو پلاس - ٹھاٹ	ہرچہ متوسل شدم - جب قدر التماس کی با خاک یکساں نمودند - ملیا میٹ کر دیا - خاک کے برابر لا دیا -
دو زاوہ تا - بارہ عدد تا بمعنی عدد خدا باعث بلا ہدیہ - خدا سبک برادر کرے و بالمش - اس کی سزا بے جیرہ - بے خوراک - مواجب - تحفہ علی بیگم - علی بیگ ام قتلی - خوبصورتی	وقت ایستادن نیست - تاخیر کا وقت نہیں - بہم زون - برادر کرنا دستہا بہم زون - تالی بجانا یگی وینا - امریکہ دستہا - گمہستے
بچنیں کار ہا یا می گزارند ایسے کاموں میں تدم رکھتے ہیں شہرے پہ ہزار تو مان ارزو - میدہید - خراب کنند - جو شہر اس قدر عمدہ ہو اس کو برادر کرنے کی اجازت دینا ہو - می وید - بمعنی چاہتے ہو - تو غلو - بھڑکے نیچے پول سر جانش می آید رتم پوری ہو جائے گی -	مردمان پارسیں بدبودہ اند اہل پیرس بدست ہیں - گردہ اسب - زین اسب در آد - باہر نکال - طرفۃ العیون - چشم زون - واسطہ چہ ریس ہے - کیوں - جاتلو - سکے مہضم را بع - ہا صنف کا پتھا درجہ - فقرۃ اخیرہ - آخری فقرہ -

صفحہ	صفحہ
۳۳	۳۱
عقل درک نمی کند - سمجھ میں نہیں آتا۔	روش را بر میگردداند - اپنا منہ پھیر لیتی ہے۔
متفرد - بڑا غضب	بنش - اپنی جیب۔
آفر - غضب ہے۔	دل تال را قائم نگه دارید -
موندیو - داندیو - اسے خدا	اپنا دل سنبھال لو۔
آدم مات مانده است -	پچپ و راست خود
لوگ حیران رہ گئے۔	دہیدہ - اپنے دائیں بائیں
غفلت پاریس خراب شد	پھونک کر۔
ایک دم کے دم میں ہیں بڑے بڑے	۳۲
دست پاچہ پریشان	از سر بار و شود - ہمارے سر سے ہٹا لیا جائے۔
قوسول انگلیس - منیر سلطان	می اندازد و شش -
انگلیش	اپنے پیچھے پھینک دیتا ہے
۳۴	۳۳
بصاحت - ہمراہ ساتھ	وم در - نزد در
چاپار - ڈاک - ہرکارہ	یواش - یواش - آہستہ
لوی قلیپ - شاہ	آہستہ -
منزل	من میروم نمی توانم بایتم
دوماثر - بد نصیب	میں جاتا ہوں۔ آپ نہیں
ہرقہ - رہنمائی۔	سکتا۔
۳۵	۳۴
گول زون -	تولیر - محل کا نام
دھوکا دینا۔	قشنگ - حسین - خوبصورت

صفحه	۳۵ ساکت و صامت - چپ چاپ تشکیک - سیم جانا ختم نشدن	
------	---	--

نام کتاب	قیمت	نام کتاب	قیمت	نام کتاب	قیمت
ترجمہ پانچویں باب	۶	شعر العجم حصہ اول	۲	فریاد امت	۳
ابوالخیر	۶	" " " دوم	۶	نائلہ یتیم	۲
نثر اسرار نظامی	۱۰	" " " سوم	۶	چپ کی داد	۲
آب حیا	۲	" " " چہارم	۶	شکوہ ہند	۲
ترجمہ مقامات حمیدی	۶	" " " پنجم	۶	مسدس حالی	۸
حالاتی الملائت	۱۲	ترجمہ رسائل طغرا	۶	زہر عشق	۳
تاریخ و صاف	۶	عمود ہندی ۱ و ۲	۱۲	لمعات اربع	۶
ابوالفضل اول و سوم	۶	حضرت غالب جوم	۱۲	مرد خیس	۱۲
ترجمہ دفتر اول	۶	ورہ ناوہ	۱۲	حکیم نباتات	۳
قصائد قافی	۶	بانگ درا	۶	یوسف شاہ ہرج	۶
روایف و وب	۸	پیام مشرق	۲	انتخاب مخزن	۶
نقد الائی	۶	اسرار رموز	۶	" " حقیقہ اول	۶
یادگار غالب	۲	زہر عجب	۳	" " دوم	۶
ترجمہ غزلیات نذیری	۳	طلوع اسلام	۴	" " سوم	۶

ملنے کا پتہ

شیخ میسارک علی تاجرتب ندون لوہاری دروازہ لاہور

ترجمہ حکیم نباتات

از

جناب مولوی امتیاز علی صاحب امپوری

قیمت

۳۰

میلے کا پستہ

شیخ مبارک علی تاجر کتب ندوۃ لوہاری دروازہ لاہور

سرگزشت
ملا ابراہیم خلیل کیمیاگر

مترجمہ

مرزا جعفر قراچہ داغی

از ترکی بفاری

بایہتمام سید عبدالواسع جعفری

در مطبع انوار احمدی الہ آباد مطبوعہ گردید

قیمت فی جلد ۲/۱

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مقدمہ

ملا ابراہیم خلیل کی یا اگر ایک ڈرامہ ہے جس کو مزاح علی انہوں زادہ نے ترکی میں لکھا تھا۔ اور مرزا جعفر قراچہ داغی نے سب سے پہلے ۱۲۸۵ھ میں اسی ڈرامہ کا ترجمہ فارسی تکلی میں کیا۔
ڈراما کو عربی میں تمثیل یا تقلید کہتے ہیں۔ اور اس کے نقل کرنے والے کو تمثیل یا تقلید۔ اس کا رواج یورپ میں بہت زائد ہے۔ فارس اور ہند میں کم۔
فارس میں طبعاً و تمثیلیں بہت کم ہیں۔ زیادہ تر دوسری زبانوں سے ترجمہ ہو کر آئی ہیں۔

ان تمثیلوں سے غرض یہ رکھی گئی ہے کہ اس سے اخلاق کی درستی ہو۔ اور مرزا جعفر قراچہ نے ان کا ترجمہ فارسی تکلی میں اس غرض سے کیا ہے کہ اس سے درست اخلاق بھی ہو اور اس سے اہل فارس کے علاوہ دوسرے ملکوں کے لوگوں کو اس کے ذریعہ سے آسانی سے فارسی آجائے۔ اس کی فارسی نہایت آسان ہے اور ایران کے روزمرہ بول چال کے مطابق ہے۔

ناچیز جلال الدین احمد جعفری

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

افراد اہل مجارس

کیماگر	(۱) ملا ابراہیم خلیل
شاگرد او	(۲) ملا حمید
نوکرش	(۳) درویش عباس
زرگر	(۴) حاجی کریم
حکیم	(۵) آقا زمان
عالم	(۶) ملا سلمان پسر ملا جلیل
تاجر	(۷) مشہدی جبار
	(۸) صفر بیگ
ارباب	(۹) شیخ صلح
شاعر	(۱۰) حاجی توری

مجلس اول

(درخانہ حاجی کریم زرگر واقع ہوا)

حاجی کریم بکست آمدن شیخ صالح آشنایان خویش را بخاندہ خود دعوت کردہ۔ اما حاجی نوری شاعر اتفاقاً نخواندہ آمدہ است۔ تمام اہل مجلس لباس متعارف خویش نشستہ اند۔ مگر شیخ صالح کہ غلامہ بر سر و شلیج درازہ در دست گرفته می گرداند۔

حاجی کریم۔ حضرت می دانید کہ من شمارا برائے چہ دعوت کردہ ام۔

مشہدی جبارہ (تاجر) نہ۔ خیر۔

حاجی کریم۔ خبر تازہ برائے شما دارم۔ می گویند ملا ابراہیم خلیل در کوہسایہ خاچمز چاہدہ زندہ کیمیائی ساز و مثلاً پیرے درست کردہ است اکسیر می گویند یک مقال آن را بیک من مس می زندہ نقرہ خالص می شود۔ آقا زمان۔ (حکیم) من ہم شنیدہ ام۔

حاجی کریم۔ شیخ صالح بچشم خودش دیدہ است۔

شیخ صالح۔ بلہ بقراے کہ خواندہ ام بچشم خودم دیدم۔ ہر کس

لہ وہ لباس جس سے ان کی حیثیت پہچانی جائے۔ ۵۵ خیر۔

بکلا، مراہیم خلیل نقرہ سکہ زدہ آورد۔ دو برابر نقرہ خالص بے سکہ گرفت
و برد۔

صفر بیگ (ارباب) ماہم برویم بگیریم۔
ملا سلمان۔ اگر چه پول نقد نداریم۔ اما من با حاجی رحیم پول دار و ستم
اگر بعد یک سال و منفعت ده و دو وادان گرو معتبر راضی می شوید من از او
برای شما و برای خودم هر قدر پول خواسته باشید می توانم بگیرم۔
مشهدی جبار۔ اگر ممکن می شود هزار منات برای من بگیر۔ و تا وکان
دارم۔ پیشش گرو می گزارم۔

حاجی کریم۔ هزار منات هم بجهت من بگیر خانام را این می دهم۔
آقا زمان (حکیم) هزار منات دیگر برای من بستان با نچه زخم را
بگرد بگزار۔
صفر بیگ (ارباب) هزار منات دیگر برای من بده و دهم در
زدا و گرد باشد۔

(حاجی قری شاعر بے موقع کاغذی از جیب در آورده)
حضرات! احوالات خوبے است۔ گزارش عجیب بہ نظم آورده ام۔ گوش
سازد کار۔ ۱۲۵۳ فی صدی سود ۵۵ ایک روسی سکے بے۔ روپے ۵۵۰۰۰۰ من۔
سیر گاؤں۔

بدبید۔ بخوانم۔ بہ بینید۔ بچہ فصاحت و بلاغت گفتہ ام۔
 حاجی کہ کیم (سلاہیت) حاجی نوری! ہنوز وقت شعر خواندن نیست۔
 روز دیگر بفرغت می خوانید۔ الحال بگو پیش ملا ابراہیم خلیل رفتن و لقرہ
 خریدن را تو ہم مصلحت سے دانی یا نہ البتہ عقل تو ہم این کار را قبول
 خواہد کرد۔

حاجی نوری شاعر (مکد رانہ) خیر۔
 ملا سلیمان۔ بچہ دلیل۔

حاجی نوری شاعر۔ باین دلیل کہ صنعت ہر کس برائے خودش اکسیر
 و مایہ گزراں اوست و دیگر چہ فائدہ کہ نیشٹ سہر کیمیا گر باہیفتہ من ملا ابراہیم
 خلیل را ندیدہ ام۔ اما بفرست می دانم و سنگاہ عوام فریبی باز کردہ است
 اکسیر در عالم وجود ندارد۔ اگر چہ این شیخ صالح بمرتبہ عقل شمارا دژ ویدہ
 حرن اورا باور کردہ اید کہ سخن مرا ہرگز اعتماد نخواہید کرد۔

حاجی کہ کیم زرگر۔ در عالم وجود اکسیر را دلیل خیلے است۔ احتیاج
 بگفتگو نیست شما ثابت کنید۔ کہ صنعت ہر کس چگونہ برائے خودش اکسیر
 است۔ منکہ زرگر ہم برائے خراج یومیہ عاجز ماندہ ام۔

حاجی نوری شاعر۔ برائے اینکه میان مروجہ از اعتبار افتادہ۔

لہ کیمیا گروں کے پیچھے پڑے۔ لہ کارخانہ۔

ہنچکس کا ہر چوہے کی گند اداں ہر چہ طلا و نقرہ پیش آوردند۔ پیراق
 بسازی۔ نصف زیاد ترش با ذریدہ مس و برنج داخل کردہ بصاحبانش
 پس دادی۔ آخر فسققت روز کرد دیگر کسے کار پیش توئی آورد اگر براسستی
 رفتار چہ کردی البتہ حال سیکہ از مردمان دو تہند بودی۔

آقا زبانی تیکم۔ خوب! من چہا سہ او شاعرا
 حجابی نورنی شاعرا۔ براسہ آنکہ صفت خود را ترک کردہ رفتی پے کارے
 کہ بلہ بودی طبیعت تو بود۔ پدرت استاد رحمن زحمت کشیدہ ترا دلاکی
 خوب آموختہ بود۔ بان راضی نشدی خواستی در حکیمی نیز شہرت بکنی۔
 لہذا بود یک قبرستان آدم گشتی۔ مردم از کارت خبر یافتہ روگردان شدند۔
 حالانہ زندگی نہ طیب۔

ملا سلیمان (رو بجای نوری کردہ) حاجی نوری بگفتہ شامی باید من قارون
 شدہ باشم۔ پس چرا غیر از حصیر چیزے نیستم۔

حاجی نوری شاعرا۔ آن ہم جست دارو۔ زیرا کہ ریختہ تولاتین
 قاطر چہ گری است۔ بہرست افتاد کہ پدرم ملا بود۔ من ہم باید ملا بشوم۔

ملا در ادائن شروع شروع میں۔ ملا یماں ز پور مراد ہے ملا بدعاشی۔ خیانت۔
 ملا حالہ۔ اسب ملاطس و بد حال۔ ملا مرثیست کے بناوٹ۔ ملا نمبر۔
 ہانکنہ والا۔

پدرت درس خوانده کمال داشت ملا بود تو به نوشتن اسم خود قادر تھی۔
چگونه می توانی ملا بشوی۔ کمال پوسین پدر نیست که به ارث با ولادت
از آن جهت میان مردم قدر نداری۔ از کجا دولت مندی شوی۔

حاجی کریم زرگر۔ جناب شاعر بر فرض ما هر کدام تقصیر داشته
ایم از صنعت خود مان بهره یاب نشدیم تو چرا از صنعت خود خوشش
گزران نیستی۔ شام داری۔ نهار نداری۔ نهار نداری۔ شام نداری۔
بحرف خود بهتر تویی شعر گفتن می بالیست اکسیر اعظم باشد۔

حاجی نوری شاعر۔ بے هنرمند در حقیقت اکسیر است۔ اما از حق
من در میان هم شهرت یابیم که شما هستید۔ نه عقل و کمال باشد و نه شوق و
ذوق درین صورت از هنرمند چه فائده حاصل خواهد شد۔ و شعر من
کار خواهد آمد۔

حاجی کریم زرگر۔ این چه غلطی کند یاده می گوید۔ ترا باین مجلس
خواست که ناصح واقع شدی به بنید از کجا این چنین فیلسوف شده است
برو بیرون نصیحت تو برای ما لازم نیست۔

همه اهل مجلس۔ برخیز۔ برو۔ نصیحت ترا ضرر ندارد کریم۔
حاجی نوری شاعر۔ دوست پاچه کاغذ شعر را برداشته بغل گذارده می رزم

سه طعام شام۔ سه هم شهری۔ هموطن سه گجرات میس۔

حرف، حق تلخ نمی شود (می رود)۔

حاجی کریم زرگر با اہل مجلس۔ حضرت حرف مان حرف ست
نی، دیر ہفتہ آئندہ پوہا حاضر شود راہ بیفتم طرف کوہماے خاہن
حق رتلا ابراہیم خلیل۔

ہمسہ اہل مجلس۔ بیست حرف مان حرف ست۔

(پروہ می افتد)

مجلس دوم

(واقع می شود در کوہ خاہن)

دو تا چادر بسافت پنجاہ قدم از یکدیگر دور بر یاد طرف بائین چادر ہا
ارطافے از چوب درست کردہ و در میان آن کوڑہ بزرگ و مناسب
بین کردہ و بی بران نصیب شدہ دور تا دور کردہ مس شکستہ فرادان
بیچنہ گویا ہر دوی گداختہ نقرہ خواہ گشت۔ در پیش یکے از چادر ہا چار
طاقتے کوچکے زوہ اند۔ در میان یکے از چادر ہا رتلا ابراہیم خلیل ساکن است
و در یاد بر دیگر رتلا حمید شاگردش و در چار طاقتے کوچکے نوکر او در پیش
طاقتے بختی۔ سہ بختی۔

عتیاس با اسباب و آلات نشستہ۔

ملا ابراہیم خلیل کیسا گرا چادر خود پہون آمدہ رو بچا در ملا حمید کردہ
اور اصدائی کند۔ ملا حمید از چادر برخاستہ پیش او با ادب می آید یا دوتا
می ایستند۔

ملا ابراہیم خلیل۔ ملا حمید! از اقراریکہ شیخ صالح لوح نوشتہ بود۔ انہائیکہ
از نخورہ افتادہ اند۔ امروز عصر باید این جا برسند۔
ملا حمید۔ بے آقا زود تر۔

ملا ابراہیم خلیل۔ ملا حمید! انہا کہ می آیند حرمت بکن بہر چادر
بنشینند۔ احوالات بہترس۔ بگو ہمارے چہ آمدہ اید اگر بگویند کہ پول آورده
ایم۔ نقرہ بخیریم۔ بگو استادم نقرہ کورہاے گزشتہ را ہمہ بہ ازینہا سے
اکلیس دادہ بے جا زحمت کشیدہ آمدہ اید۔ استادم نہ از شما پول قبول
خواہد کرد و نہ نقرہ می تواند بدید اگر بخواہند مرا بہہ بنیند۔ بگو استادم باعث
سہ روزہ نشستہ مشغول عبادت است و ساین سہ روزہ با مردم سوال
و جواب کردن ہمارے او ممکن نیست۔

ملا حمید۔ پیرا تہجومی فرمائید۔ آقا شاید این طور کہ گفتہم پوہما را
بردارند و بروند۔

ملا ابراہیم خلیل۔ عجب احمق تو نخویہما را بمن می شناسانی۔

مرا ندیدہ پولہارا ندادہ ازیں جانی روند ہر چہ تہوئے گویم ہچو کن۔

ملا حمید۔ (بشت ہر ش) بجشم آقا۔

(پس ازیں نحو نیہا می رسد ملا حمید از چادر بیرون آمدہ پیشوا زئے کند)۔

سخو نیہا۔ سلام علیکم۔

ملا حمید۔ علیکم السلام۔ خوش آمدید۔ صفا کردید۔ بفرمائید۔ چادر
استراحت کنید۔

سخو نیہا۔ خیلے مشتاق بودیم کہ شمارا بہ بینیم احوالتان خوب است
داغمان چاق است۔

ملا حمید۔ الحمد للہ در ہچو جاے با صفا ویلاق و مرغ چاق می شود۔

خصوصاً در خدمت من ملا ابراہیم خلیل بزرگوارے۔

سخو نیہا۔ بلہ ہچیں جاے با صفا خیلے پیدائی شود۔ اما من ابراہیم خلیل
بزرگوارے دست نمی آید۔ آیا ما امروز بزیارت آسجناب می توانیم

مشرقی بشویم یا نہ۔

ملا حمید۔ مولانا باعث کاف سہ روزہ مشغول عبادت است در این

سہ روزہ ملاقات ہی آوم و گفتگو و بیرون رفتن برایشان ممکن نیست پس

از سہ روزہ اورائی توان دید۔ حال بفرمائید بہ بینم غرض از رحمت کشیدن

لہ استقبالی کرتا ہے لہذا تندرست۔

شما زیارت آنجناب است یا مقصود دیگر هم دارید -
 نخوتیها - اولاً مقصود کلی زیارت آنجناب است - ثانیاً هر یک تخته
 محقرے بخد مت ایشان آورده ایم - اگر قبول افتد التفات خود را از
 مادر بیخ ندارد -

ملا جمید - بے قیدم یقین کہ پول آورده اید می خواهید - فقره بخريد
 حقیقت مطلب این است کہ مولانا ملا ابراہیم خلیل از شما پول نخواہید
 گرفت - زیرا کہ فقره کورہ گوشہ و آنکہ دستاںست ہمہ را باارمینہاے
 اکلیس سودا کرده است در این صورت ممکن نیست مولانا پول شما
 را قبول کند و بتواند شما فقرہ بدهد بخصوص خواہان فقرہ بمرتبہ زیاد است
 کہ فقرہ ہر کورہ را یک ماہ دو ماہ پیش می خرند -

نخوتیها - اخلاص و نسبت مولانا ملا ابراہیم خلیل دخل ارادت
 کسان دیگر ندارد اگر می توانستیم خودش را بہ ہنیم بسیار خوب می شد -
 ملا جمید - در این صورت بہ روز با دید صبر کنید - تا مدت اعتکاف
 مولانا با تمام برسد - سہ روز مہمان عزیز من ہستید -
 نخوتیها - بسیار خوب بسیار خوب -

درین حال درویش عباس پوست پلنگی بردوش

در دستہا است -

نخونیا (از روئے تعجب) اللہ اکبر! سبحان اللہ!!

(پردہ می افتد)

مجلس سیم

(باز در همان جادو چادر ملا ابراہیم خلیل واقع می شود)
ملا ابراہیم خلیل وقت صبح سر سجاده رو بقبلہ عامہ بر سر تسبیح ہزار بارانہ در دست و دوزانو نشسته اورا دمی خواند۔ ملا حمید شاگروش رو برویش دست بستہ ایستاده است۔

ملا حمید۔ آقامی فرمائید۔ مہائرا بجنور بیادرم۔
ملا ابراہیم خلیل۔ خوب۔ برو صدا کن۔
ملا حمید تعظیم کردہ از چادر بیرون می رود با اتفاق نخونیا برگشتہ بجنور
ملا ابراہیم خلیل می آید۔

نخونیا۔ (بگی ملا ابراہیم خلیل) سلام علیکم۔
ملا ابراہیم خلیل۔ (بہ خندا صلابت خود تفریہ ندادہ آہستہ گاہ بایں طرف گاہ بآن طرف حرکت کنان دامنای تسبیح را می گرداند) و علیکم السلام۔ خوش آمدہ
اید۔ صفا آورده اید۔ زحمت کشیدہ اید۔

(برائے نگوئیہا جانفان می دہد و اشارہ بہ نشستن می کنند)
 یکے از نگوئیہا ریداد نشستن، برائے زیارت مثل شما، بزرگوار و حمت
 کشیدن بر ما، عین راحت و سعادت است۔

ملا ابراہیم خلیل (بستم کنان بطور استغنا) شکر گردن ملا حمید حسن
 اوصاف شما بار این تقریر کرده است من ہم بدیدن شما خیل شایق بودم
 اما در بارہ این امر بخدائی داتم چه گویم ظاہراً از شما شرمندہ خواہم ماند
 چونکہ از تقریر ملا حمید معلوم می شد۔ گویا قدرے پول آوردہ خواہش فقرہ
 خریدن دارید۔

نگوئیہا (متفقانہ)۔ ہلے آقا! اگر نطفہ شما شامل بشود۔

ملا ابراہیم خلیل۔ (بخوش روی)۔ واللہ از اشغال شما ماہان عزہ بہر شرمندہ
 می شوم۔ مشترک فقرہ چنان است کہ یک ماہ دو ماہ پیشتر پول دادہ
 فقرہ ہر کورہ زانی خریدند۔ فقرہ کورہ گزشتہ دانیکہ و ستانست از بینما
 اکیس خریدہ اند و فقرہ اکسیر کورہ کہ سہ ماہ تمام خواہد شد۔ یہودان و
 ارطاش بعجز و انماس گزشتہ اند۔ در این نزدیکی رفتہ اند پول بسیارند
 من ہنوز بکلا حمید ہم نگفتہ بودم۔ چون از یہود یہا بدش می آید اما با شما
 رحم نمودم۔ برائے آنکہ دہ شان درین نزدیکی است و من بسیار خد سے
 مہینہ کے ختم ہونے پر۔

می گفتند۔

ملا جمید در میان کلام ۱۔ آقا اینها بیست .....
ملا ابراہیم خلیل۔ ساکت باش۔ منتظر کلام۔ خوابان نقره بگر تپہ
زیاد است حتی ماہم نمی دهند کہ بدہتہ تکمل اکسیر را با تمام برسانند۔
ملا جمید۔ آقا ان عین فی کردم اینها نمہ سلما نند۔ اگر کہ ہضم نمایند
اینہا را در یہہ پیدا باید ترزقہ ۱۰۰۔

ملا ابراہیم خلیل۔ کے بلندی شود شیر تپہ نیست۔ من قول دادہ ام
برائے دو کردار از حرفم نکول نمی کنم۔ بہ بین بخاطر مچہ می آید حالا اول بگو
بہتیم اکسیر کورۃ این ماہ پس از تکمیل برائے نقرہ ساختن چند پوطس
کفایت خواهد کرد۔

ملا جمید در سرش را بلند کردہ چشمش را بسقف چادر دوختہ سرانگشت
بزرگ دست راست را تکیہ دادہ نیم دقیقہ بخپال رفتہ جواب می دہد۔ اکسیر
سی دو پوطا نقرہ و مرتب است بہ روز سی روز تکسیر یافتہ اند و دو پوط
مس حرمت رفتہ انمہ توانست کشاکش کہ از تکیہ بہرہ و ن آید۔ تہہ و پوطش را
ہمہ ہر اسہ کشافا شدہ بہ کفن۔ ادراطل ماد آئینہ می پوز نقرہ موجود است

سہ ہر مسلمانہ کنجا بہتاختہ ملا ابراہیم خلیل اس کی بات کاٹ دیناہ۔ سہ اپنی
بات سے نہیں پھروں گا۔

مَلّا ابراہیم خلیل۔ این حضرات چند پل آورده اند۔
یکی از سخنیها پنج هزار منات آقا۔

مَلّا ابراہیم خلیل۔ خوب مَلّا حمید بہ بن بخیاں من چه سے کیدہ پول
این حضرات مجزوی بودند است وہ پلوط نقرہ باینها باید و او آن جامی مانده
بسیست پلوط آن را ہم یہودیہا ہر تذکہ وعدہ من خلافت نشود تو چه طور
می دانی خوب تقسیم کردیم ہم توسط شما در بارہ ہم مذہبات مقبول افتاد
ہم قول من ہم بخورد۔

سخنیہا (تعلیم کردہ از راہ رضایت) خدا دولت تان را زیاد کنند میفرمائید
پولہا را بچطور خودتان تسلیم نمائیم۔

مَلّا ابراہیم خلیل (با استغنا گوشہ ابرو را خم کردہ آہستہ) پولہا را بمن
تسلیم کردن لازم نیست کو آن قدر وقت فرصت کہ خودم بہر جزئیات برسم
بشمارید تسلیم کنید بلا حمید۔ پس اوسے روز برگردید باینجا این جادہ پلوط
نقرہ تان را بگیرید۔ بہرید۔ خدا حافظ۔ وقت نماز نظر میرسد۔
سخنیہا (تعلیم کردہ بخوشالی) خدا بر عمر و دولت شما بیفزاید۔

(لا چادر بیرون می روند)

(پروہ می افتد)

مجلس چہارم

(باز در ہما نچا واقع می شود)

(نخویشمار و زسی ام سر و عدہ دم صبح از دور بیامی شوند - ملا، براہیم خلیل زود رنگ سفید کمرش می بندد - آستینش را بالا می کند و رہاس متعارف بہ ہم دشب گلاہ در سر جلو چادر ایستادہ شاگردش ملا حمید را اصدای کند و بعد از آمدن ملا حمید فرمان می دہد) -

ملا، براہیم خلیل - ملا حمید کورہ زرگریہ از خود با پوتہ و دم کو چاک از چادر بردارد بیامین جا بگزار - و کورہ دم را جا بینداز - کورہ را آتش کن - پوتہ را سر کورہ بنہ - از پشت چادر جوال زغال را بیار - پیش کورہ بریز و چادر میان مجمع سہ رنگ شیشہ کو چاک و سہ رنگ کاغذ پیچیدہ است آنرا را بردار بیار - کاغذ در پیچیدہ را باز کن - اجزائیکہ در میان آن است پوتہ خالی کن - آب شیشہ سبز را در روے آن بریز - بنشین دم بدم -

ملا، براہیم خلیل - پیر آغی را برمی دار و پوتہ را سر آتش فکرم می گرداند - در این اثنا یک دفعہ از گوشہ در پشت چادر سر با سہ

سہ شکستی کی نوش - سہ چشا - دست پناہ -

آبادی خارج و بگوشه خلوت کشیده ام -
 نخوتیها (خیر) آقا ما بفرمائش خودتان آمده‌یم - امروز سی روز
 تمام است -

ملا ابراهیم خلیل - آخر من که گفته بودم بعد از سی روز معنی آن
 این بود که سی روز بگذرد و روزی و یکم بایست بیایید که اکسیر حاضر و
 نقره از کوره بیرون آمده باشد شما آمدید روزی ام وقت ذوب اکسیر
 در بوته آخ! آخ! آخ!!!

نخوتیها - حالا که بچو اتفاق افتاده است ماندانسته ایم چاره
 اش چیست؟

ملا ابراهیم خلیل - دیگر اصلا چاره ندارونه اکسیر عملی آید نه
 نقره و رشت نمی شود مگر اینکه . . . . . علاج منحصر است باین -

نخوتیها - مگر اینکه؟ ما چه کنیم آقا؟ علاج بچه چیز منحصر است -

ملا ابراهیم خلیل - حال که آمده اید - لامحاله چنانکه گیمیا تقاضا
 می کند باید از جائیکه اکسیر در کوره می شود در زیر دید بشره لیکه خیر خود
 همان را بخوابید ورنجیکه من در حق شما کشیده ام ضایع نکنید تا زمان
 تمام شدن و بیرون آمدن اکسیر در بوته که یک ساعت است
 دست گرفته ایم و دو ساعت مانده است تمام بشود باید -

میون را بخاطر تان نیارید و شکش را از دل نگذارید علان مختصر است
 باین و الا همین اکسیر یک ماه است در تربیت او رحمت می کشم
 در یک طرفه العین نابود شده بهوا خواهد رفت خاصیتش چنین است -
 منخو شپها را ز سسل نمودن علان خوشنود یکی یکبارہ خیل خوب آقا
 این که کار آسان نیست کاش تکمیل اکسیر موقوف بر این بشود -

ملا ابراہیم خلیل - بے موقوف است بهین خدا از شما لای باشد
 من از شما راضی شدم ملا حمید دم را بدم -

ملا حمید دم می دد - ملا ابراہیم خلیل بوقت را با ابرہہ می گرداند
 یکے از جزا بار میانش می ریزد - آب یکے از شیشه بار می چکاند -
 عقب می نشیند ساعت از جیب بغلش در آورده نگاه می کند -
 در این بین -

آقا زمان حکیم (رو بطرت او کرده) آقا غیر ازین دیگر چاره
 نیست -

ملا ابراہیم خلیل - خیر از چه؟
 آقا زمان حکیم - خیر از میون -
 ملا ابراہیم خلیل - مرد که چہ چی می گوی چہ حرف می زنی -

ملا بندر - ملا چہ چیز -

واوایلا!

آقا زمان - آخر حکیم - آقائی توانم میمون را از خیالم بیرون کنم -
 ملا ابراهیم خلیل (دل تنگ - کج خلق) نفست بگیر و مرد که! هر چه
 بخیالت می آید بیرون کن -

آقا زمان حکیم - بچشم آقا -
 ملا ابراهیم خلیل (بغیظ بشاگردش ملا حیدر) دم را خوب بدم میخوابی -
 (سرپایش انداخته بهوت نگاه می کند باز از کاغذ کتود پیچیده چیزی به بهوت کار نزد
 و درین حال ملا سلمان کلاه از سر برداشته) -

آوفا چه گرم است آوفا خدا لعنت تان کند آوفا دست نمی کشند
 چاره ندارد -

ملا ابراهیم خلیل - خدا اگر لعنت کند؟ کیست دست نمی کشند؟
 چه چیز چاره ندارد؟ چه می گوئی؟

ملا سلمان - آوفا چاره ندارد - علاج ندارد -
 ساشتر نخوشیا - راست است چاره ندارد هرگز ممکن نیست -
 ملا ابراهیم خلیل (غیظ کرده) چاره ندارد؟ یعنی چه چیز ممکن نیست -
 چه خبر تان است؟ بشما چه شده است؟

لله او هو -

سلمان! از حالت رنقا و تصدیق آنها! آقا تمام حیوانات کوہستان
بشکل میمون و صورت بوزنہا سے بزرگ برگشتہ باد نما سے دراز در پیش
پیشہ بازی کثان ہجوم بسر می آرند اونی دانم چہ کتم کجا بگریزم آون خدا
لعنت تان کند میمونہا بوزنہ ہا۔

سائر نخوشیا (سرہانستان را بالا کرده) آون! لعنت بشما میمونہا۔
این چہ کارے بود آفتا ویم!

ملا براہیم خلیل غفلتاً و قتیکہ نخوشیا سر بالا کردہ نمی دیدند فی الفور
چیزے بہوتہ انداختہ از بوتہ شرزہ مثل گلولہ بلند شدہ بہر طرف
پاشیدہ بوتہ ترکیدہ اکسیر توہوم ہوامی رود آتش بجوالی ریختہ دود
روے ہوا را می گیرد۔ ملا حمید از پشت دم و کورہ ہولناک عقب جستہ
ملا براہیم خلیل دودستی موے ریش خود می کند و گاہے بزا نوزدہ
فریادی کشد۔

ملا براہیم خلیل در فریاد کثان بہ نخوشیا! خدا خانہ تان را خراب کند!
این چہ کارے بود کردید خدا خانہ تان را خراب کند در خانہ تان را
بہ بندو۔

(موے ریش را می کند! و بزانش سے زند)

نخوشیا! آقا! سہکت بشوید آرام بگیرید۔ شدنی می شود چارہ ندارد

حال تکلیف با چیست -

ملا ابراہیم خلیل را داشت دل تنگی تکلیف شما چیست ؟ تکلیف شما
این است کہ الآن آفتاب غروب نہ کردہ خودتان را باین وہات نزدیک
برسانید تا مدت تکمیل اکسیر آئندہ یعنی پس از یک روزہ دیگر باز اینجا
برگردید بشرط آنکہ قبل از رسیدن خبر من بشما در آمدن سبقت نگیرید مبادا
در شمارہ روز ہا سو کردہ باز یک روز پیش از تکمیل اکسیر بے موقع بیایید -
آن را ہم مثل این خراب بکنید - خیال دارم منافع پول شما مشخص شدہ
خود اضافہ بکنم - زیرا کہ یک پارچہ نقرہ بشما زیادہ تر دادن برائے من مفاد
نی کند اما برائے امثال شما اشخاص بچست ہم پول است - خدا حافظ راہ
بہنیدہ بروید - منتظر خبر من باشید -

دمی رود بچادر خود سرش را پائیں انداختہ آمستہ پیش خود سخن گویان - امیدوار
باشید کہ خبر برائے شما خواہم فرستاد بخواست خدا تا آن وقت چارہ پیدائی کنم -
کہ دیگر روئے تان را نہ بینم -

خوشنما خشکیزدہ مات و متحیر می مانند -

(چہرہ می آفتد)

سلطاب ہمیں کیا کرنا چاہیئے -

CALL No. 191552 ACC. No. 12115

AUTHOR _____

TITLE سرگزشت حکیم نباتات

سرگزشت حکیم نباتات 12115 191552

Date	No.	Date	No.
For binding			
L. No. 5/95			
28/6/95			

MAULANA AZAD LIBRARY
ALIGARH MUSLIM UNIVERSITY

RULES - LIBRARY SECTION

1. The book must be returned on the date stamped above.
2. A fine of **Re. 1-00** per volume per day shall be charged for text-book and **10 Paise** per volume per day for general books kept over-due.

